

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტი

გია ტულუში

დემოკრატიული ინსტიტუტების ჩამოყალიბების
ისტორია ძველ საბერძნეთში
სპეციალობა - ისტორია

ანოტაცია

წარმოდგენილია ისტორიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად

ბათუმი

2020

სადისერტაციო ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი:

კახაბერ სურგულაძე - ისტორიის დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი.

უცხოელი შემფასებელი:

დევიდ ბრონდი - დიდი ბრიტანეთის ექსიტერის
უნივერსიტეტის ემერიტუსი პროფესორი.

შემფასებლები:

ემზარ კახიძე - ისტორიის დოქტორი, ბათუმის
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებულ პროფესორი.

ინგა აბრამიძე - ისტორიის დოქტორი,
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

ომარ ნიშნიანიძე - ისტორიის დოქტორი,
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი.

სადისერტაციო ნაშრომის დაცვა შედგება 2020 წლის 13 ივლისს, ორშაბათს, 15:00 საათზე, 37-ე აუდიტორიაში, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილი სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე.

მისამართი: ბათუმი 6010, ნინოშვილის/რუსთაველის ქ. 35/32

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შეიძლება ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკაში, ხოლო სადისერტაციო ნაშრომის ანოტაციისა - ამავე უნივერსიტეტის ვებ-გვერდზე (www.bsu.edu.ge).

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი,

ვილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

ნ. ფარტენაძე

შესავალი

თემის აქტუალურობა: „ბერძნული სასწაული” - ეს ის ორი მაგიური სიტყვაა, რომლითაც მრავალი მკვლევარი ცდილობს ბერძნული კულტურის დაბადება, განვითარება და მისი არაჩვეულებრივობა შეაფასოს [Андреев1998: 7].

ძველმა ბერძნულმა კულტურამ ევროპული ცივილიზაციის განვითარებაში უდიდესი როლი შეასრულა. ეს ის პერიოდია, როდესაც საბერძნეთში დემოკრატია იბადებოდა, რაც შესაძლებლობას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ ათენური დემოკრატია ბერძნული კულტურის შედეგია [Лосев1988: 6].

ძვ. წ. VIII საუკუნეში იქმნება დასახლების ახალი ტიპი - პოლისი. პოლისის მოწყობისა და მისი ფუნქციონირების შესახებ ინფორმაცია ფრაგმენტულია, მაგრამ ფაქტია, რომ [Schuller2006: 33-4], პოლისის (ქალაქის) დაბადება და მისი განვითარება დემოკრატიის განვითარების საფუძველი გახდა. აღსანიშნავია, რომ ბერძნულ პოლისებს ამბიციურობა ახასიათებდათ და თითოეული მათგანი ცდილობდა ეკონომიკურ-სოციალური განვითარების თვალსაზრისით პირველი გამხდარიყო, როგორც ამას ცდილობენ იმპერიები [Васильевский1869: 2]. ამ პირობებში, მათ შორის კონკურენცია დიდი იყო, რაც მათ უნებლიე განვითარებას იწვევდა.

ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოებში კრიზისმა შემდეგი შედეგი მოიტანა: თითოეულ ქალაქ-სახელმწიფოში ორი სოციალური ფენა ჩამოყალიბდა: ერთი მდიდრების და მეორე ღარიბების [Печатнова1984: Введение диссертации]. სწორედ პოლისებში არსებულმა ღარიბმა მოსახლეობამ დაიწყო ბრძოლა თავისი უფლებების გაუმჯობესებისთვის, რამაც საბოლოოდ დემოკრატიის დამკვიდრებით დაგვირგვინდა.

სამოქალაქო საზოგადოება და ქალაქი სხვადასხვა ცნებები იყო. სამოქალაქო საზოგადოება რელიგიურ და პოლიტიკურ ერთობას წარმოადგენდა, ხოლო ქალაქი საზოგადოებრივი თავშეყრის ადგილს, ცხოვრების ადგილს [Куланж1903: 144].

დგინდება, რომ ძვ. წ. 3000 წელს საბერძნეთის ტერიტორიაზე ზღვის მეშვეობით ადამიანების ახალი ნაკადი მოვიდა, რომელმაც ადგილობრივ მოსახლეობასთან ასიმილაცია განიცადა. სწორედ ამ ასიმილაციის შედეგი არის ის

კულტურა, რომელსაც ჩვენ ანტიკური კლასიკური კულტურის სახელწოდებით ვიცნობთ [Hopper1993: 28-30]. რკინის ეპოქის დასაწყისს, ბერძნები უკვე ფილავდ იყოფიან და ეს დაყოფა კლასიკურ პერიოდშიც ნარჩუნდება [Vermeule1983: 76].

საბერძნეთი არა მარტო ახალი სახელმწიფოებრივი მოდელების ფორმირების აკვნად ითვლება, არამედ მეცნიერების განვითარების არეალად. სწორედ ამ ორი ფაქტორის შერწყმამ ანტიკურ საბერძნეთში პოლიტიკური და მეცნიერული სიახლეების ერთობლიობა გამოიწვია, რაც მომავალში დემოკრატიის დამყარების ერთ-ერთ წინაპირობად იქცა [Николаевич2006: 171].

რა მნიშვნელობა შეიძლება ჰქონდეს ანტიკურ კულტურას თანამედროვეობისათვის. ამ კითხვაზე შეიძლება ორი პასუხი არსებობდეს: 1. ანტიკური კულტურა თანამედროვე კულტურისა და ცივილიზაციის საფუძველია, შესაბამისად, მისი შესწავლის გარეშე თანამედროვე ცივილიზაციის განვითარების არსს ვერ ჩავწვდებით; 2. ანტიკური კულტურა ევროპელების ცხოვრებაში განსაკუთრებულ როლს ყოველთვის ასრულებდა და მისი წინა პლანზე წამოწევა კრიზისის დროს ხდებოდა. ამის მაგალითია რენესანსი, რომელიც ანტიკური კულტურის ნაყოფია [ШтаерманЕ1975: 3].

ბერძნული კულტურისა და მსოფლმხედველობის განვითარების ისტორია მსოფლიო ისტორიის უმნიშვნელოვანესი ნაწილია და იგი წარმოადგენს დემოკრატიის, როგორც მმართველობის ფორმის წარმოშობის, მისი განვითარებისა და ზოგადად ევროპული ცივილიზაციის ჩამოყალიბების წინაპირობას. ალექსანდრე დიდის მიერ წარმოებულმა დაპყრობითმა ომებმა და ამის შემდეგ მისი სამეფოს ნაწილებად დაშლამ, ბერძნული კულტურის გავრცელება გამოიწვია სხვადასხვა რეგიონებში და უდიდესი გავლენა იქონია ამ რეგიონების სოციალურ-კულტურულ ცხოვრებაზე [Μαντάς: 67].

ნაშრომში შევეცდებით დავადგინოთ, თუ როგორი დინამიკით ვითარდებოდა დემოკრატია კლასიკურ ანტიკურ პერიოდში, გარდა ამისა, ძველბერძნული დემოკრატიის გაანალიზების შედეგად შესაძლებლობა მოგვეცემა ვიმსჯელოთ, როდის და რა მიზეზების გამო შეწყვიტა დემოკრატიათა თავისი განვითარების პროცესი, ან შეწყვიტა თუ არა. მხოლოდ აღნიშნული საკითხების შესწავლის შემდეგ შევძლებთ ჩავწვდეთ დემოკრატიის ნამდვილ არსს და მის მნიშვნელობას კაცობრიობის ისტორიის ფორმირების პროცესში.

დემოკრატიისადმი დამოკიდებულება საუკუნეების განმავლობაში იცვლებოდა. თუ ანტიკურ ხანაში მას ოხლოკრატიასთან „ბრბოს მმართველობასთან“ აიგივებდნენ და უარყოფით კონტექსტში განიხილავდნენ, დამოკიდებულებები შეიცვალა, რასაც საფუძველი დაუდო ანტიკურ საბერძნეთში მიმდინარე პროცესებმა. თანამედროვე ეპოქაში დემოკრატია მმართველობის ყველაზე სასურველ ფორმად არის მიჩნეული და ბევრ ქვეყანას მიზნად აქვს დასახული მისი ფუნდამენტური ღირებულებების დანერგვა.

ძალაუფლებას, როგორც ფენომენს, მრავალჯერ მოუტანია ამა თუ იმ ქვეყნის ნგრევა, ზოგჯერ კი გაბრწყინება და აყვავება. სწორედ ამიტომ, კვლევები მის შესახებ დღესაც აქტუალურია. დემოკრატიაც ძალაუფლების განხორციელების ერთ-ერთი მექანიზმია და რადგან დღეს ქვეყნების უმრავლესობას სურს დემოკრატია დაამკვიდროს, მისი კვლევა ანტიკური ეპოქიდან უნდა დაიწყოს [**Зберовский2000: Введение диссертации**].

ჩვენი კვლევის საგანს სწორედ ბერძნული დემოკრატიისა და სახელმწიფო მმართველობის ფორმის, ამ უმნიშვნელოვანეს ეპოქაში მიღებული კანონებისა და ანტიკური საბერძნეთის სხვადასხვა ქალაქ-სახელმწიფოებში მმართველობის სხვადასხვა მოდელების ფორმირების პროცესის კვლევა წარმოადგენს. საკითხი ძალზედ აქტუალურია. სამართლიანობისათვის უნდა აღინიშნოს: რომ არა ბერძნული დემოკრატიის დინამიურად ჩამოყალიბებისა და ევროპის კონტინენტზე მისი გავრცელების პროცესი, რომელსაც ერთი ყველაზე გამოკვეთილი ნიშანი ჰქონდა - სახალხო ძალაუფლება, შეიძლება დემოკრატიის, როგორც მმართველობის მოდელის დანერგვა სხვადასხვა სახელმწიფოებში შეუძლებელი გამხდარიყო. თემა ასევე აქტუალურია, რადგან კვლევის შედეგად დგინდება, რომ პერიკლეს ეპოქაში დამკვიდრებულ მმართველობის ფორმას, დემოკრატიულობის თვალსაზრისით, გარკვეული დადებითი ნიშნები გააჩნდა, რომლის მსგავსიც თანამედროვე დემოკრატიებს არ ჰქონდათ. გარდა ამისა, თანამედროვე ქვეყნები დემოკრატიისკენ ისწრაფვიან, მაგრამ ისტორიამ ცხადყო, რომ აღნიშნული მმართველობის მოდელის დამკვიდრება არ ხერხდება ყველა ქვეყანაში, მით უმეტეს, ამა თუ იმ ქვეყნის ტრადიციებისა და ეროვნული ღირებულებების გათვალისწინების გარეშე მისი პირდაპირი გადმოტანა [**Зберовский2009: Введение диссертации**].

აღსანიშნავია, რომ არსებობდა საბერძნეთის ერთ-ერთი პოლისი მეგარა, რომელიც ქვეყნის აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობდა და განსაკუთრებული ადგილი ეკავა, რადგან შუა საბერძნეთთან და პელოპონისთან სავაჭრო თუ სხვა ტიპის ურთიერთობის დამყარება მისი მეშვეობით ხდებოდა [Пальцева1990: 9], მიუხედავად ამისა, მეგარაში არასოდეს დამყარებულა დემოკრატია და ამის მიზეზი მარტივია: ამ პოლისში არ არსებობდა ამის იდეოლოგიური საფუძველი, არ არსებობდა შესაბამისი მსოფლმხედველობა, რომელიც მასში დემოკრატიის დამკვიდრების საწინდარი გახდებოდა, ან თუნდაც ძვ. წ. V საუკუნის მაკედონია, რომელსაც მეფე მართავდა, არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დადასტურებულია, რომ მოქალაქეები მდიდარ და ღარიბ ფენებად იყოფოდნენ, აქედან გამომდინარე, ღარიბი ფენა მდიდარს ემორჩილებოდა და შესაძლოა ამიტომაც მაკედონელებისთვისაც დემოკრატია მიუღებელი აღმოჩნდა [Шофман1963: 117].

კვლევის ობიექტი: დემოკრატიულობის განვითარების თვალსაზრისით, უმნიშვნელოვანესია კრეტის, სპარტასა და ათენის ქალაქ-სახელმწიფოებში (პოლისებში) მიმდინარე პროცესები, სოციალური რეფორმები, სამართლის განვითარება, საკანონმდებლო ბაზა, რომელიც დღესდღეისობით საფუძვლად უდევს თანამედროვე ევროპულ დემოკრატიასა და სამართლის სისტემებს. ჩვენი კვლევის საგანს სწორედ აღნიშნულ ქალაქ-სახელმწიფოებში მიმდინარე ზემოთ ჩამოთვლილი პროცესები წარმოადგენენ.

რაც შეეხება კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოს, ის უძველესია და როდესაც ამ ქალაქ-სახელმწიფოში დემოკრატიის ფორმირებაზე ვსაუბრობთ, ვსაუბრობთ დემოკრატიამდელ დემოკრატიაზე.

ძვ. წ. 462 წელს ათენში დემოკრატია დაიბადა სიტყვის კლასიკური გაგებით. პერიკლეს ეპოქაში დაარსებულმა დემოკრატამ 140 წელი იარსება (ძვ. წ. 462-322 წლები), სამყარო გააოცა უდიდესი კულტურის შექმნით, მოქალაქის თავისუფლების ხარისხითა და მისდამი სახელმწიფოებრივი საკითხების გადაწყვეტის უფლების მინიჭებით.

მიუხედავად იმისა, რომ ლაკედემონელთა სახელმწიფო ოლიგარქიული იყო, დემოკრატიულობის მცირე ნიშნები მასში მაინც შეინიშნებოდა, თუნდაც ხელისუფლების დანაწილების თვალსაზრისით. ჩვეულებრივი ტერმინებით ძალიან რთულია სპარტას ქალაქ-სახელმწიფოს მმართველობის მოდელის განსაზღვრა,

რადგან ეს მოწყობა რთული და მრავალწახნაგოვანი იყო [Андреев1983: 208-209]. როგორც ცნობილია, ძველბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებს შორის წამყვანი ადგილი სპარტასა და ათენს ეკავათ. ორივე მათგანმა ანტიკური ცივილიზაციის განვითარებაში უდიდესი წვლილი შეიტანა. მკვლევრები ათენის პოლისით უფრო მეტად იყვნენ დაინტერესებულნი, რადგან დემოკრატია ათენში დაიბადა, მაგრამ ამავდროულად, მეცნიერებმა აღიარეს სპარტას პოლისის უნიკალურობა და მისი უფრო ღრმად შესწავლის აუცილებლობა [Печатнова2002: Введение диссертации]. ჩვენთვის საინტერესოა სპარტას სახელმწიფოში მიმდინარე მოვლენების კვლევა, რადგან აღნიშნულ ქალაქ-სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა და მისი საზოგადოებრივი წყობილება მეტად რთული და მრავალწახნაგოვანი გახლდათ, მმართველობის ინსტიტუციებიც გარკვეულწილად დემოკრატიულად ფუნქციონირებდნენ, ის შეიცავდა დემოკრატიის გარკვეულ ნიშნებს, ხელისუფლების მკვეთრად დანაწილების თვალსაზრისით. არ არსებობდა არც ერთი ორგანო, რომელიც აბსოლუტურ ძალაუფლებას ახორციელებდა, თუმცა მეორეს მხრივ, ეფორებს სასამართლო გადაწყვეტილების გარეშე შეეძლოთ პერიეკების მოკვლა. იმ ფაქტსაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყოველწლიურად ხორციელდებოდა მონების ხოცვა-ჟლეტა, დავასკვნით, რომ სპარტას სახელმწიფო დემოკრატიულობის ნიშნებს მხოლოდ ხელისუფლების დანაწილებისა და მისი განხორციელების კუთხით შეიცავდა. რაც შეეხება კანონმდებლობას, რომელიც ეფორებს პერიეკების გაუსამართლებლად მოკვლის უფლებას აძლევდა, აქ დემოკრატიაზე საუბარი ზედმეტია. შეიძლება დავასკვნათ, რომ სპარტას ქალაქ-სახელმწიფო დემოკრატიულობის თვალსაზრისით ერთგვარ ჰიბრიდულ წარმონაქმს წარმოადგენდა.

კვლევის საგანი: კვლევის საგანს წარმოადგენს დემოკრატია, როგორც მმართველობის მოდელი, მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეების გაანალიზება, ანტიკური და თანამედროვე მოაზროვნეების ნაშრომების საფუძველზე დემოკრატიის ჭეშმარიტ არსში წვდომა, მათი მოსაზრებების შედარების შედეგად მმართველობის აღნიშნულ სისტემაზე საბოლოო დასკვნის გაკეთება.

კვლევის მეცნიერული სიახლე: სადისერტაციო ნაშრომში წარმოდგენილია ძველბერძნულ დემოკრატიაზე თანამედროვე ბერძენი ისტორიკოსებისა და მოაზროვნეების (კ. რიგასი, პ. გიუნი, პ. ნაკუ, მ. კასტორიადისი, ი. ფსილაკი და სხვები) მაშეხედულებები, რომლებიც განსხვავდებიან სხვა მკვლევარების

შეხედულებებისგან იმავე საკითხზე. ზემოაღნიშნული მასალების კვლევის შედეგად ნაშრომში გახსნილია ბერძნული დემოკრატიის არსი, მისი პირდაპირობის, გამჭვირვალობისა და სახალხო ხასიათის ტენდენციები, ხაზია გასმული, რომ სოლონისა და პერიკლეს ეპოქაში დემოკრატიის დამკვიდრება არ განხორციელებულა მხოლოდ ათენის გეო-პოლიტიკური მდებარეობის, ან სხვა მიზეზების გამო, როგორც ამას სხვა ავტორები მიიჩნევენ, არამედ ის გახლდათ ანტიკური ხანის ბერძენი მოაზროვნეების იდეოლოგიის შედეგი, იდეოლოგიისა, რომელიც ღმერთების ყოვლისშემძლეობას უარყოფს და სამყაროს ცენტრში ადამიანს აყენებს. ეს ის თავისუფალი აზროვნება იყო, რომელმაც ანტიკურ ეპოქაში ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში დემოკრატიული წყობილების დამკვიდრება გამოიწვია .

მრავალი თანამედროვე ავტორისგან განსხვავებით, ბერძენი ავტორები მიიჩნევენ, რომ ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში დემოკრატიის დაფუძნება და მისი განვითარება მხოლოდ პერიკლეს დამსახურებას არ წარმოადგენდა და ის ამ საქმეზე უბრალოდ მონაწილეობდა, როგორც ათასობით ათენელი, რომ ეს გახლდათ ნამდვილი და არა ფორმალური დემოკრატია, პირდაპირი და არა წარმომადგენლობითი, რომლის მსგავსიც მის დამკვიდრებამდე და არც მისი დამკვიდრების შემდეგ კაცობრიობას არ ენახა. ის შთანთქა პელოპონისის ომმა, ალექსანდრე დიდის იმპერიამ, შემდეგ რომმა და კვლავ განიცადა რეინკარნაცია მხოლოდ რენესანსის ეპოქაში და ისიც, მხოლოდ დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში, თუმცა არა იმ ფორმით, როგორც იყო ათენური დემოკრატია, ანუ სახალხო და პირდაპირი, რაც ზოგიერთი ანტიკური ეპოქის ფილოსოფოსების დამსახურებაა, რომლებიც ოლიგარქიული წრეების ინტერესებს იცავდნენ და რომლებმაც კაცობრიობას ათენური დემოკრატიის ნამდვილი არსი (პლატონი, არისტოტელე, თუკიდидე) დაუმალეს. თუმცა აქვე უნდა გაესვას ხაზი იმ გარემოებას, რომ აღორძინების ეპოქაში ძველბერძნული დემოკრატიის და მმართველობის ფორმის დამკვიდრების აუცილებლობა მხოლოდ ევროპის კონტინენტზე გახდა შესაძლებელი და ამავდროულად, მოთხოვნადიც.

მიიჩნევა, რომ საბერძნეთში დემოკრატიის დამკვიდრების ერთ-ერთი ძირითადი მიზეზი მისი გეოგრაფიული მდებარეობა იყო, თუმცა აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ შესაბამისი გეოგრაფიული მდებარეობა მრავალ ქვეყანას გააჩნდა, მათ შორის ეგვიპტეს, ჰყავდა უძლიერესი ჯარი, მაგრამ დემოკრატია, როგორც სახელმწიფო მმართველობის ფორმამ, მასში ფეხი ვერ მოიკიდა, ვერ დამკვიდრდა, რაც

ჩვენი შეხედულებით, შესაბამისი თავისუფლების მატარებელი იდეოლოგიის არარსებობის შედეგი გახლდა.

გარდა ამისა, განსხვავებით ბერძნული და საზღვარგარეთული ისტორიოგრაფიისა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში არ არსებობს ნაშრომი, რომელიც ანტიკურ საბერძნეთში დემოკრატიული ინსტიტუტების ფუნქციონირების წესს, მისი დაფუძნების სამართლებრივ და ფილოსოფიურ საფუძვლებს დეტალურად და ექსკლუზიურად განიხილავს. კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ აღნიშნულის შესაძლებლობას ბერძნული და უცხოური ლიტერატურა უფრო მეტად იძლევა, რასაც მომდევნო თავებსა და პარაგრაფებში დავამტკიცებთ. არსებობს მათე ალექსიშვილის ნაშრომი - „ათენის მონათმფლობელური დემოკრატია“, რომელიც მხოლოდ ათენში დამკვიდრებულ დემოკრატias ეხება და დემოკრატის განვითარების თვალსაზრისით არ აანალიზებს საბერძნეთის სხვა ქალაქ-სახელმწიფოებში მიმდინარე პროცესებს. გარდა ამისა, მას მხოლოდ მარქსისტული მსოფლმხედველობის კრილში განიხილავს, რაც მიგვაჩნია, რომ საკითხისადმი მოძველ ებული მიდგომაა.

კვლევის მიზანი და ძირითადი ამოცანები: ძველბერძნული დემოკრატია, ეს ის დემოკრატიაა, რომელიც საფუძვლად უდევს თანამედროვე ევროპის ქვეყნების სახელმწიფო მმართველობის მოდელებს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ პერიკლეს ეპოქაში დამყარებული მმართველობის ფორმა მოქალაქეებს უფრო მეტ თავისუფლებას და ძალაუფლებას ანიჭებდა, ვიდრე თანამედროვე დემოკრატეები ანიჭებენ. პერიკლეს ეპოქის დემოკრატია პირდაპირი გახლდათ, ხოლო თანამედროვე წარმომადგენლობითი, რაც იმ ფაქტზე მიუთითებს, რომ დემოკრატია კი არ განვითარდა ანტიკური ეპოქიდან ვიდრე დღემდე, არამედ მან სახე იცვალა და ხალხის მმართველობის მექანიზმიდან იქცა გარკვეული პოლიტიკური წრეების იდეოლოგიად ძალაუფლების მოპოვებისა და მისი შენარჩუნებისათვის ბრძოლაში. ანტიკური საბერძნეთის სხვადასხვა ქალაქ-სახელმწიფოებში დამყარებული სახელმწიფოებრივი მმართველობის ფორმები იყო პირდაპირი, თუ წარმომადგენლობითი დემოკრატია, დემოკრატის დამყარება გახლდათ პიროვნებების დამსახურება, თუ სახალხო ნების გამოხატულება მოქალაქეებს თავად ემართად სახელმწიფო, ეს გახლდათ ჩანასახობრივი, თუ სრულყოფილი მმართველობის მოდელი, რომელმაც დროში ერთხელ იარსება და ამის შემდეგ აღარ განმეორებულა - ეს ის საკითხებია, რომლებიც

ჩვენი განხილვის საგანს წარმოადგენს. რა გავლენა იქონია მან თანამედროვე სახელმწიფოების მმართველობის ფორმებზე, დემოკრატია იყო და დასრულდა, თუ ჩვენს ეპოქაშიც იხვეწება და ვითარდება, რამაც განაპირობა არა მარტო ანტიკური საბერძნეთის, არამედ მთელი მსოფლიოს მასშტაბით დემოკრატიული მმართველობის მხოლოდ საბერძნეთის რამდენიმე ქალაქ-სახელმწიფოებში დამკვიდრება და არა რომელიმე სხვა გეოგრაფიულ სივრცეში.

კვლევის მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძვლები: სადისერტაციო ნაშრომის კვლევის ძირითად მეთოდოლოგიურ საფუძველს საკითხის ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენება წარმოადგენს. ნაშრომში წარმოდგენილია როგორც თანამედროვე, ისე ანტიკური ეპოქის მოაზროვნეების შეხედულებების ანალიზი, მათი მოსაზრებების შედარება და საკითხთან დაკავშირებით საბოლოო დასკვნის გაკეთება.

ნაშრომში გამოყენებულია საზღვარგარეთელი და ქართველი მეცნიერების მიერ შესრულებული სამეცნიერო გამოკვლევები, მეთოდოლოგიური და თეორიული ხასიათის მონოგრაფიები, სამეცნიერო სტატიები .

კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა: კვლევის შედეგები შეიძლება გამოყენებული იქნას ნებისმიერ სამეცნიერო სივრცეში, რომელშიც აღნიშნული საკითხის შესწავლით დაინტერესდებიან, რადგან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ნაშრომში ანტიკური დემოკრატიის განვითარებაზე წარმოდგენილია ქართული სამეცნიერო წრეებისთვის უცნობი ავტორების შეხედულებები. ასევე, საკითხის სიღრმისეული ანალიზის შედეგები დაგვეხმარება ჩავწვდეთ დემოკრატიის ჭეშმარიტ არსს, ქვეყნის ყოველდღიურ პოლიტიკურ ცხოვრებაში დამკვიდრების შედეგად დანერგილ სიკეთებს.

ნაშრომის მოცულობა და სტრუქტურა: ნაშრომი „დემოკრატიული ინსტიტუტების ჩამოყალიბების ისტორია ძველ საბერძნეთში“ შედგება 174 ნაბეჭდი გვერდისაგან: შესავალი ნაწილისაგან, ექვსი თავისა და თერთმეტი პარაგრაფისაგან, დასკვნისა და გამოყენებული ლიტერატურისაგან.

თავი I. ძველი ბერძნული დემოკრატიის არსი

1.1. წყაროები და ისტორიოგრაფია

ბერძნული ცივილიზაციის შესახებ წყაროებად შეიძლება ჩაითვალოს არა მარტო თუკიდიდეს, ჰეროდოტეს, პლატონის, არისტოტელეს და სხვა ანტიკური ხანის მოაზროვნეების მიერ მოწოდებული ინფორმაცია, არამედ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აღმოჩენილი მასალაც. [Γιανόπουλος 2013: 459].

ზოგადად ძველი სამყაროს შესახებ წყაროები ძალიან მრავლად მოიპოვება და ინფორმაციულობითაც ხასიათდება, თუმცა პრობლემა მათ ფრაგმენტულობაში მდგომარეობს [ДЪЯКОНОВ1989: 19].

ბერძნული ცივილიზაციის შესწავლა და კვლევა შესაძლებელია: 1. მატერიალური ძეგლებით, რომლებიც შენობა-ნაგებობების, ძველი იარაღების ნარჩენებს წარმოადგენენ; 2. ბერძნული ენით. ბერძნულ დიალექტში არსებობს მონაცემები, რომლებითაც ბერძნული ტომების ადგილმდებარეობისა და მისი თავისებურებების შესწავლა შეიძლება; 3. ზეპირი გადმოცემებით; 4. წერილობითი წყაროებით; 5. ლიტერატურული ნაწარმოებებით [Сергеев1948: 18].

ანტიკური კულტურა და ცივილიზაცია, როგორც დამოუკიდებელი ღირებულება, ევროპისთვის, ევროპული ცივილიზაციისთვის ყოველთვის წარმოადგენდა სამაგალითო ფასეულობას და მისაბამ ელემენტს. სწორედ ამიტომ, ანტიკური კულტურის კვლევა მეცნიერებსა და მკვლევარებში დიდ ინტერესს იწვევდა [Богдановна2010: Введение диссертации].

ელინიზმის ისტორიის კვლევა მეცნიერებისთვის არ იყო საინტერესო, რადგან V საუკუნის ათენში მიმდინარე მოვლენებმა, დემოკრატის დამყარებამ, პლატონისა და არისტოტელეს და სხვა დიდი მოაზროვნეების ნაწარმოებებმა, ელინიზმის მომდევნო განვითარების ძიება უინტერესო გახადა. მეცნიერებმა კლასიკური ეპოქიდან რომის რესპუბლიკის ხანის კვლევაზე გადასვლა არჩიეს. მიგვაჩნია, რომ ბერძნული დემოკრატის შესწავლა ელინიზმის კვლევის გარეშე შეუძლებელია, რადგან ეს დემოკრატია სწორედ აღნიშნულმა ფენომენმა დაასამარა, რომელსაც საფუძველი ალექსანდრე დიდმა ჩაუყარა [Ранович1950: 11].

უძველეს ეპოქაში მიმდინარე მოვლენების შესწავლა ყოველთვის რთულია, მაგრამ ეს შესაძლებელია თანამედროვე ეპოქის გაანალიზებით და დაკვირვებით, ასევე, მისი უძველეს დროში მიმდინარე პროცესებთან შედარებით [Сальвиоли1922: 3]. სწორედ ამიტომ, თუკი შევისწავლით თანამედროვე დემოკრატიებს და შევადარებთ

მას ანტიკურს, საინტერესო დასკვნების გაკეთებას შევძლებთ. ფაქტი ერთ გარემოებაზე მეტყველებს: თანამედროვე დემოკრატიები წარმომადგენლობითია, ხოლო ათენური პირდაპირი გახლდათ. მსოფლიოს ისტორია გაქრებოდა, რომ არა კვლევები, რომლებსაც მეცნიერები თანამედროვე ეპოქაში აწარმოებენ. ეს კვლევები მასთან გვაახლოვებენ [Ясперс1991: 28]. ანტიკური კულტურის კვლევა აუცილებელია, რადგან არსებობს შესაძლებლობა, ანტიკური მიღწევები თანამედროვე ეპოქაში გამოვიყენოთ. ანტიკური კულტურის მიღწევები საკუთარი კულტურის სამსახურში ჩავაყენოთ და ამით იგი გავამდიდროთ [Рожков2009: Введение диссертации].

ა. ბერგერი მიიჩნევს, რომ დემოკრატიის კვლევას წინ უნდა უსწრებდეს ძველ საბერძნეთში პოლიტიკური შეხედულებების კვლევა, რომ ამ კუთხით ისტორიოგრაფია მწირია [Бергер1966: 7].

კულტურის შეცნობა, როგორც დემოკრატიის საფუძვლისა, აქტუალურია, მაგრამ მიუხედავად მრავალი კვლევებისა, რომლებიც ამ მიმართულებით ჩატარდა, საკითხი ბოლომდე გახსნილი არ არის, მაგრამ ფაქტი ფაქტად რჩება: პოლიტიკურ ცვლილებებს საზოგადოებაში წინ უსწრებს სოციალურ-კულტურული ცვლილებები [Зберовский2009: Введение диссертации]. ამიტომ დემოკრატიის დაფუძნების წინაპირობების კვლევისას, აუცილებელია ანტიკურ საბერძნეთში სოციალურ-კულტურული და იდეოლოგიური გარემოების შესწავლა.

კრეტაში არსებული სახელმწიფოებრივი წეს-წყობილება თამამად შეიძლება დემოკრატიამდელ დემოკრატიად მივიჩნიოთ. ბერძნულ კლასიკურ ეპოქას, ფილოსოფიასა და მითოლოგიას ნამდვილად აქვს ფესვები, რომლებიც მიკენური ხანიდან იღებს სათავეს [Вернан1988: 30].

არისტოტელეს ნაშრომებში ათენის გარდა ცენტრალური ადგილი სპარტას და კრეტის პოლისებს უკავიათ, რაც კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს ამ პოლისების უდიდეს მნიშვნელობას [Андреев1984: 237].

კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოს მმართველობის სისტემაზე ინფორმაციას არისტოტელე გვაწვდის, მაგრამ მის მიერ მოწოდებული ინფორმაცია არ შეეხება მიკენური მმართველობის პერიოდს, არამედ იგი ასახავს ამ გეოგრაფიული არეალის დორიელების მიერ დაპყრობის შემდეგ არსებულ მმართველობის მოდელს, თუმცა, უნდა ითქვას, რომ არისტოტელეს მიერ მოწოდებული ინფორმაცია კრეტის ქალაქ-

სახელმწიფოზე მაინც გვაძლევს ზოგად და არა დეტალურ წარმოდგენას. დეტალურ ინფორმაციას კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოში არსებული კანონებისა და მათი მოქმედების შესახებ გორტინის კანონები გვაწვდის, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია აღნიშნული მმართველობის სისტემის გაანალიზება.

აქედან გამომდინარე, არისტოტელეს მიერ გადმოცემული ზოგადი და გორტინის კანონების მეშვეობით ჩვენამდე მოღწეული სამართლებრივი ინფორმაციის საშუალებით შესაძლებელია კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოზე ვიმსჯელოთ [Nάκος1991: 145].

ჯერ კიდევ 120 წლის წინ, კრეტის ცივილიზაციის შესახებ თითქმის არაფერი იყო ცნობილი, თუ როგორ ვითარდებოდა ის ძვ. წ. მეორე ათასწლეულში, მაგრამ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად ბევრი ახალი გარემოება იქნა აღმოჩენილი, რაც შესაძლებლობას გვაძლევს კრეტის სახელმწიფოში მიმდინარე პროცესები გავაანალიზოთ [ferguson1989: 13]. ის, რომ კრეტის ცივილიზაციაზე არსებობდა ინფორმაციული ვაკუუმი, ჯერ კიდევ 1899 წელს ბერძენი ისტორიკოსი ვ. ფსილაკი წერდა, რომ კრეტის შესახებ ზოგადი ინფორმაციის არ არსებობა და მისი შევსება ეროვნული მნიშვნელობის საკითხი იყო [Ψιλάκης1899: 8]. უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად ყველაფრისა, კრეტა-მიკენის ცივილიზაციის შესახებ ცნობები მაინც მწირია.

კრეტაში დემოკრატია შესამჩნევად ძლიერი და დამკვიდრებული მმართველობის ფორმა იყო, რაზეც ის ფაქტი მეტყველებს, რომ ეგვიპტის ფარაონებისა და შუამდინარეთის მმართველებისაგან განსხვავებით მეფეები კრეტას პოლისებს ერთპიროვნულად არ მართავდნენ - წერს კ. სიტოსი [Σίτος 1984: 68]. ბერძნულ კოლონიზაციურ პოლიტიკას საფუძველი მიკენურ ეპოქაში ჩაეყარა, რაც მცირე აზიის ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრებით დასტურდება. იგივე შეიძლება ითქვას ვაჭრობის განვითარებაზე. მიკენელებს მცირე აზიის მმართველებთან სავაჭრო ურთიერთობები აკავშირებდათ, რაც აღნიშნული სფეროს განვითარების საფუძველი იყო, ხოლო ეს უკანასკნელი კი ცივილიზაციის განვითარების წინაპირობა გახდა [Яйленко 1990: 72].

კრეტის კუნძულზე ცივილიზაციის განვითარების მიზეზებზე ინფორმაციას გვაწვდის კუზიშინა და ამ ფაქტორის ძირითად მიზეზად კუნძულის ადგილმდებარეობას ასახელებს [Кузищина1996: 39].

კრეტის შესახებ ინფორმაციას არისტოტელე გვაწვდის. არისტოტელე კრეტაში არსებულ მმართველობის ფორმას დიდი უკმაყოფილებით განიხილავს და მას ოლიგარქიის ყველაზე საშინელ ფორმად მოიხსენიებს (არისტოტელე 1995:7-5).

გორტინი ძველი კრეტის ერთ-ერთი უდიდესი ქალაქი იყო. მისი მნიშვნელობა ისტორიულ პერიოდში განსაკუთრებით გაიზარდა, როდესაც კრეტის სასიცოცხლო ცენტრი - კნოსოსი დაეცა. მიუხედავად იმისა, რომ ქალაქი გორტინი კრეტის და საბერძნეთის ისტორიაში არ არის ცნობილი, როგორც სამხედრო, პოლიტიკური და ეკონომიკური ცენტრი, ჩვენთვის იგი მაინც უდიდესი მნიშვნელობის ქალაქია, რადგან აქ თავმოყრილია წარწერები, რომლებიც ხელს გვიწყობენ საბერძნეთის ისტორიის შესწავლაში [იოსელიანი1966: 6]. გორტინა ჩვენთვის წარმოადგენს წყაროს, რომელიც კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოს შესწავლაში გვებმარება.

კრეტის სხვა ქალაქებთან შედარებით, გორტინის კანონებში ყველაზე ინტენსიურად არის გადმოცემული კრეტის სახელმწიფოს პოლიტიკური მოდელისა და მისი მმართველობის ფორმის თავისებურებები. თუ კრეტის დანარჩენი ქალაქებიდან სულ ნაპოვნია 32 ეპიგრაფი, მხოლოდ გორტინაში აღმოჩენილი იქნა 108 ეპიგრაფი, რომელიც კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოს სამართლებრივ-პოლიტიკურ მდგომარეობას ასახავს [Antonino di vita 2015:59].

მიგვაჩნია, რომ გორტინის კანონების შესწავლა კრეტის ქალაქ-სახელმწიფოს სამართლებრივ-პოლიტიკური მოდელის კვლევისთვის საუკეთესო საშუალებას წარმოადგენს.

ათენისგან განსხვავებული იყო სამხრეთ საბერძნეთის საზოგადოება. ძვ. წ. IX საუკუნეში აქ სახელმწიფო ლაკონიკე ჩამოყალიბდა, რომლის დედაქალაქი სპარტა იყო. როდესაც სპარტას ქალაქ-სახელმწიფოს ვიკვლევთ, მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ სპარტაზე არსებული ისტორიოგრაფიის სიმწირე, რაც მთავარია, მისი ფრაგმენტულობა, რაც განპირობებულია იმ გარემოებით, რომ თავად სპარტელებს არაფერი დაუწერიათ მათი ქალაქ-სახელმწიფოს შესახებ, არც მხატვრული ლიტერატურისა და არც დოკუმენტური ცნობების მეშვეობით გადმოუციათ ინფორმაცია [Хиллота2001: 18].

აღიარებულია, რომ სპარტას პოლისის პირველადი ფორმირების შესახებ წყაროების პრობლემა მართლაც დიდია, რაც განპირობებულია იმ ფაქტით, რომ სპარტანელებს არასოდეს შეუქმნიათ თავიანთი სახელმწიფოს შესახებ

ისტორიოგრაფია. გარდა ამისა, ის, რაც ხდებოდა სპარტას სახელმწიფოს შიგნით, საგულდაგულოდ მალავდნენ. ეს იყო ჩაკეტილი, გასაიდუმლოებული მმართველობა [Печатнова2001: 11]. სპარტას შესახებ ოფიციალური წყაროები, რომლებიც არსებობენ და რომლებიც ჩვენამდე მოვიდნენ, ციფრ ათს არ აღემატება, სწორედ ამ მიზეზით, ანტიკური ეპოქის ეპიგრაფიულ რუკაზე სპარტა „თეთრ ლაქად“ რჩება, რომლის კვლევა აუცილებლობას წარმოადგენს [Андреев1994: 9].

სპარტანელების მიერ სპარტიდან ადამიანების განდევნა და უცხოელების არდაშვება იმდენად ბუნებრივი მოვლენა იყო, რომ ამან დანარჩენი ელინური სამყაროსგან სპარტას იზოლირება გამოიწვია [Зайков1999: 6].

სპარტას სახელმწიფოს შეფასება ძალიან რთულია, რადგან შეიმჩნევა უკვე ანტიკური ეპოქის მკვლევარების მიერ მისდამი არაერთმნიშვნელოვანი დამოკიდებულება [Сахурия:136].

ძირითად პრინციპებს, რომლებიც სპარტას სახელმწიფოს წყობილებას განსაზღვრავენ, ბერძნული ისტორიის უძველესი პოლიტიკური ტიპის ტექსტი - „დიდი პუნქტი“ არეგულირებს, რომელიც ძვ. წ. VII ან დაახლოებით VIII საუკუნეებით თარიღდება [Bengtson1991: 109-110].

სახელმწიფოს კანონმდებლობის შექმნა ლიკურგეს მიეწერება, თუმცა არ არსებობს აღნიშნული ფაქტის დამადასტურებელი პირდაპირი წყარო. ლიკურგე ითვლება სპარტას სახელმწიფოს დამაარსებლადაც [Νάκοϋ1991: 93]. თავისუფალი სპარტელი მოქალაქეები სრულუფლებიანი მდიდრები იყვნენ, რომლებიც საზოგადოების ზედა ფენას შეადგენდნენ. მთელი პოლიტიკური ძალაუფლება სწორედ მათ ხელში იყო თავმოყრილი [ცაცანაშვილი1995: 64-65-66-67].

სპარტას გეოგრაფიული მდებარეობისა და მოსახლეობის, აღზრდისა და ყოფაცხოვრების, სახელმწიფოებრივი წეს-წყობილების შესახებ ქართველი მეცნიერებიდან ამომწურავ ინფორმაციას დ. უზნაძე გვაწვდის [უზნაძე1919: 104-106-108].

თავისი შეხედულებები იმდროინდელი ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების მმართველობის ფორმებზე და მათ შორის სპარტას სახელმწიფოზე გადმოცემული აქვს არისტოტელეს ტრაქტატში - „პოლიტიკა“. არისტოტელეს „პოლიტიკა“ წარმოადგენს სოციოპოლიტიკური ტიპის ტრაქტატს, რომელშიც აღწერილია 158 ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოს (პოლისი) მმართველობის ფორმა, პოლიტიკური წეს-წყობილება. ამ ნაწარმოების დიდი ნაწილი VI საუკუნიდან IX საუკუნის პერიოდში დაიკარგა და XIX

საუკუნემდე ის ფრაგმენტულ ხასიათს ატარებდა, არ იყო თავმოყრილი და გაერთიანებული ერთ წიგნში. არისტოტელეს შეხედულებების თავმოყრა პირველად ინგლისელმა მკვლევარმა როუზმა მოახერხა - «Bibliotheca Teubneriana», 1886 წელს სათაურით - «Aristot. Opera», რომელიც ბერლინის მეცნიერებათა აკადემიის მხარდაჭერით გამოიცა.

სპარტას სახელმწიფო ოლიგარქიულ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, უფრო დაზუსტებით რომ აღვნიშნოთ, სპარტა ასეთი სახელმწიფოს ბრწყინვალე მაგალითი იყო [glotz 1989:86].

მრავალი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ სპარტა ჩამორჩენილი სახელმწიფო იყო და სპარტას სახელმწიფოს ჩამორჩენილობას მის აგრარულ ეკონომიკას მიაწერს, მაგრამ ეს არგუმენტი არ არის მყარი, რადგან კაპიტალიზმის ეპოქამდე თითქმის ყველა ქვეყანა აგრარული იყო და ეს არ ნიშნავს, რომ ეს ქვეყნები ყველა სფეროში ჩამორჩენილები იყვნენ [Зайков2013: 8].

ანტიკური და თანამედროვე ისტორიოგრაფიის შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ ათენის სახელმწიფოებრივ წეს-წყობილებასთან დაკავშირებით, მკვლევარებსა და მეცნიერებს განსხვავებული მოსაზრებები აქვთ. ერთნი მიიჩნევენ, რომ დემოკრატიის დამკვიდრება დიდი ბერძენი რეფორმატორის, პერიკლეს კი არა, არამედ მისი წინამორბედის, სოლონის დამსახურება იყო. ზოგიერთი ამ პროცესების განვითარებაში სოლონს და პერიკლეს კი არ ანიჭებს უპირატესობას, არამედ დემოკრატიის შემოქმედად ხალხს თვლის. ფიქრობენ, რომ პერიკლე იმ დროს მიმდინარე მოვლენებში გადამწყვეტ როლს არ ასრულებდა და დემოკრატიის მთავრი მამომრავებელი ძალა სწორედ ხალხი და უმრავლესობა გახლდათ. ერთი მოსაზრებით, ათენური დემოკრატია არ იყო ჭეშმარიტი დემოკრატია, არამედ ჩანასახობრივი, სხვა მოსაზრებით კი, პერიკლეს ეპოქაში დამკვიდრებული მმართველობის ფორმა პირდაპირ დემოკრატიას წარმოადგენდა და დროთა განმავლობაში ამა თუ იმ ძალამ იგი თავიანთი ინტერესების გასამყარებლად გამოიყენა, რამაც ნამდვილი დემოკრატიის მნიშვნელობის გაუფასურება გამოიწვია. თუმცა ფაქტია, რომ პერიკლეს ეპოქაში დამკვიდრებული დემოკრატია წარმომადგენლობითი არ გახლდათ, არამედ პირდაპირ იყო, სადაც გადაწყვეტილებებს ხალხის მიერ არჩეული ინსტიტუტები კი არ იღებდნენ, არამედ თავად ხალხი. ისტორიკოსების ნაწილი სხვაგვარადაც ფიქრობს. მაგალითად რუსი ისტორიკოსი ი. ბარანოვი თავის ნაშრომში - „თანამედროვე

დემოკრატიის ტრანსფორმაცია” წერს, რომ დემოკრატია არ გახლავთ ყველა პრობლემის თავისთავად გადაჭრის მექანიზმი, არამედ ქმნის პირობებს, რომ ხალხმა თავისუფალ გარემოში აირჩიოს ის ხელისუფლება, რომელიც მას წარმოადგენს და აკონტროლოს იგი [Барахов2008: 3]. ხელისუფლებაში არსებობენ, არსებობდნენ და მუდამ იარსებებენ ადამიანები, რომლებსაც მრავალი ნაკლი აქვთ. ამიტომ მთავარი მართო ის კი არ არის დემოკრატიაში, რომ ხელისუფლებას ხალხი ირჩევს, არამედ მისი კონტროლის მძლავრი მექანიზმის არსებობაა. პერიკლეს ეპოქაში დამკვიდრებულ დემოკრატიაში კი, საერთოდ არ ესაჭიროებოდა ხალხის მიერ არჩეული ხელისუფლება, რადგან ხელისუფლება თავად ხალხი იყო. ანტიკური ეპოქის ზოგიერთი ოლიგარქიული კლასის წარმომადგენელი მოაზროვნეების (პლატონი, არისტოტელე, თუკიდისი) მიერ თანამედროვეობამდე მოვიდა მოსაზრება, რომ დემოკრატია, რომელიც ძვ. წ. V საუკუნის ათენში დამკვიდრდა. პირდაპირ სახალხო მმართველობას არ წარმოადგენდა, იგი დიდი სახელმწიფო მმართველების მიერ შექმნილი წეს-წყობილება იყო, როგორებიც სოლონი და პერიკლე იყვნენ. ამ ისტორიკოსების მიერ იმ ეპოქაში მიმდინარე მოვლენების მიკერძოებულმა აღწერამ, რომელიც კაცობრიობას გადაეცა როგორც ისტორიული წყარო, ბევრი თანამედროვე ისტორიკოსიც შეცდომაში შეიყვანა. პერიკლეს ეპოქის დემოკრატია იდეალური არ იყო იყო, მაგრამ ის ნამდვილად არ გახლდათ წარმომადგენლობითი. ასევე შეიძლება იმის დასაბუთებაც, რომ გამჭვირვალობის, პირდაპირობის და სახალხო მონაწილეობის კუთხით, ანტიკური დემოკრატია არა თუ ჩამორჩება, არამედ უსწრებს კიდევ თანამედროვე დემოკრატებს. როგორც ცნობილი ბერძენი სამართალმცოდნე კ. მანიტაკისი აღნიშნავს, სამართლებრივი და დემოკრატიული სახელმწიფოს ცნებებმა თანამედროვე ეპოქაში თავისი არსებითი შინაარსი დაკარგეს და ტექნიკურ ტერმინებად იქცნენ, რომლებიც მხოლოდ სახელმწიფოს მოწყობის და მისი მმართველობის მოდელის დახასიათებისთვის გამოიყენება. აუცილებელია ამ ტერმინებმა ზოგადი პრინციპის ხასიათი შეიძინონ, რომელიც საზოგადოების დემოკრატიული განვითარების ტენდენციებს განსაზღვრავს [Μανιτάκης 1994:37].

ანტიკურ საბერძნეთში სახელმწიფო ორგანოების ფუნქციებზე წერს ვ. ოზეროვი და აღნიშნავს, რომ სახელმწიფოს ფუნქცია სახელმწიფოში არსებული პრობლემების გადაჭრა უნდა იყოს. ანტიკურ საბერძნეთში ხელისუფლება სწორედ აღნიშნული პრობლემების გადაჭრისთვის არსებობდა [Озеров2007: Введение диссертации]. აქედან

გამომდინარე, არ იქნება არც იმ ფაქტის მტკიცება უსაფუძვლო, რომ ანტიკური დემოკრატია დღემდე კი არ ვითარდება, არამედ ანტიკურ ეპოქაშივე დაასრულა თავისი არსებობა. ასევე ისიც შეიძლება აღინიშნოს, რომ თანამედროვე დემოკრატიები უფრო ფორმალური დატვირთვის მატარებლები არიან და მველბერძნულ დემოკრატიას არსებითობისა და შინაარსობრიობის თვალსაზრისით ნამდვილად ჩამოუვარდებიან, თუმცა ისტორიკოსების უმრავლესობა სხვაგვარად ფიქრობდა და ფიქრობს. ზოგიერთი ავტორი მიიჩნევს, რომ მონათმფლობელური საზოგადოების პირობებში, დემოკრატიაზე მსჯელობა გადამეტებულია, ზოგიერთიც მონათმფლობელობის ფენომენს ანტიკური მსოფლმხედველობის კანონზომიერ ნაწილად მიიჩნევს. ანტიკურ ფილოსოფიაში ადამიანი და მთელი სამყარო განიხილებოდა როგორც მატერია, როგორც მოძრავი სხეულები, რომლებსაც თავიანთი ფუნქციები გააჩნდათ. სწორედ აღნიშნული მსოფლმხედველობა ედო საფუძვლად მონათმფლობელურ წყობას [Богомолов1985: §2.Древняя философия, Периодизация, Источники, Литература].

მ. ალექსიშვილი წერდა: „ათენის დემოკრატიას ზოგიერთი თანამედროვე ისტორიკოსი ბერძენთა გენიის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ ქმნილებად თვლის, მაგრამ უმრავლესობა ძველი ბერძენი ფილოსოფოსების, ისტორიკოსებისა და მწერლებისა, რომლებიც ბერძნული ოლიგარქიის ინტერესებს გამოხატავდნენ, უარყოფითად უყურებდნენ ბერძენთა სოციალური ცხოვრების თავის დროისთვის მართლაც ამ უდიდეს და პროგრესულ მოვლენას. ამ მხრივ ყველაზე მეტ უკიდურესობას ისტორიკოსი ფსევდოქსენოფონტე, კომედიის მწერალი არისტოფანე და ფილოსოფოსები სოკრატე და პლატონი იჩენდნენ. ფილოსოფოს სოკრატეს (469–339) არ მოსწონდა თანამდებობის პირთა კენჭის ყრით არჩევა, სახალხო კრებაზე სახელმწიფო მართვა-გამგეობის უმნიშვნელოვანესი საკითხების ხმის უმრავლესობით გადაწყვეტა და საერთოდ დაბალი ფენების (დემოსის) მონაწილეობა ქვეყნის მართვა-გამგეობის საქმეში. ერთი სიტყვით, სოკრატე ილაშქრებდა ათენის დემოკრატიათა ძირითადი საფუძვლების წინააღმდეგ. მისი კონცეფციის ძირითადი თეზა იმის მტკიცებიდან გამოდიოდა, რომ როგორც ყოველგვარი რთული პროფესია, ქვეყნის მართვა-გამგეობის საქმეც მოითხოვს დახელოვნებასა და ცოდნას, რათა აცილებული იქნას უხეში შეცდომები, რომლებსაც შეუძლიათ დიდი და გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენონ სახელმწიფოს. დემოსი კარგად არ არის დაუფლებული ამ ცოდნასა და

გამოცდილებას, ამიტომ სახელმწიფოს ბედ-იღბალი ყოველთვის საფრთხეშია, როდესაც დემოსი დგას ხელისუფლების საჭესთან [ალექსიშვილი 1947:14]. ათენის დემოკრატია სოკრატე სიკვდილით დასაჯა და მას ბრალად ἄσέβεια წაუყენა, ფაქტიურად კი, სოკრატეს პასუხს სთხოვდნენ მისი რეაქციული, ანტიდემოკრატიული კონცეფციისთვის, წერდა ს. ჟაბელევი თავის ნაშრომში „სოკრატე“ [Жебелев 1923:158].

სოკრატეს მიაჩნდა, რომ სახელმწიფოს განათლებული და კეთილშობილი წარმომავლობის ადამიანები უნდა მართავდნენ, მაგრამ არ ითვალისწინებდა, რომ ასეთი ადამიანები ნებისმიერ საზოგადოებაში უმცირესობას წარმოადგენენ, ხოლო დემოკრატია პირდაპირი გაგებით ხალხის მმართველობას ნიშნავს, რომელიც ყოველთვის უმრავლესობაა. ასევე არ ამახვილებდა ყურადღებას ფაქტზე, რომ განათლებული უმცირესობის მმართველობის პირობებში, არ იქნებოდა გათვალისწინებული ხალხის ინტერესები, რადგან ასეთი უმცირესობისთვის უბრალო ხალხი ყოველთვის წარმოადგენდა და წარმოადგენს „უცხო სხეულს“, ნათელია, რომ ასეთი ტიპის მმართველი ელიტა უმრავლესობის ინტერესებს არ გაატარებდა, არამედ თავიანთი წრის წარმომადგენლების ვიწრო ინტერესების დაკმაყოფილებას მოემსახურებოდა. აღსანიშნავია, რომ სოკრატეს გასამართლება ინსტიტუციონალურად განხორციელდა. იგი ნაფიც მსაჯულთა სასამართლომ ხუთასი მოსამართლის შემადგენლობით გაასამართლა და ასორმოცი ხმის უმრავლესობით 399 წელს მას სიკვდილით დასჯა მიესაჯა, მაშინ როდესაც ამ ეპოქაში, მაგალითად ეგვიპტეში, ან ისრაელში საერთოდ არ არსებობდა სასამართლო და მით უმეტეს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო. შეიძლება ითქვას, რომ სოკრატე დემოკრატიულ პირობებში გასამართლდა.

პლატონის შეხედულებით, დემოკრატია სახელმწიფო მმართველობის იმდენად უვარგისი ფორმაა, რომ იგი არამც თუ ადამიანებს, არამედ ცხოველებსაც კი აფუჭებს და ამახინჯებს. „ვისაც თვითონ არ უნახავს, – წერს პლატონი თავის „სახელმწიფოში“, - იგი არ დაიჯერებს, თუ რამდენად უფრო დიდი უფლებებით სარგებლობენ ადამიანების მორჩილი ცხოველებიც კი დემოკრატიულ სახელმწიფოში, ვიდრე სხვა სახელმწიფოში, როგორც ანდაზაშია ნათქვამი: „როგორი დიასახლისია, ისეთივეა თავისი ძაღლიო. ცხენები და ვირებიც კი მიეჩვივნენ სრულიად თავისუფალ და მედიდურ სიარულს: თუ შემხვედრი არ დაუთმობს მათ გზას, ისინი მათ გზიდან აგდებენ“. დემოკრატიულ სახელმწიფოში ადამიანი ცხოვრებას მეტად უშინაარსოდ

და უაზროდ ატარებს. ის ლაპარაკობს და აკეთებს იმას, რაც მოეპრიანება, მის ცხოვრებაში არ არსებობს არც გეგმა, არც წესი (პლატონი: 563–561).

პლატონის მიერ საზოგადოების სამ ნაწილად დაყოფა, რომლის მიხედვითაც დემოსი წარმოადგენს მუშათა კლასს და ქმნის მატერიალურ დოვლათს, მეომრები ახორციელებენ ქვეყნის დაცვას და მესამე წოდება - სახელმწიფოს მართვას, ოლიგარქიული ხასიათისაა. მის მიერ საზოგადოების დანაწილების აღნიშნული ფორმა უთანასწორობაზეა დაფუძნებული, ყოველ შემთხვევაში პერიკლეს ეპოქის დემოკრატიისთვის ასეთი დანაწილება ყოველად მიუღებელია, რადგან უმცირესობა არ შეიძლება უმრავლესობას მართავდეს, ან მის ინტერესებს წარმოადგენდეს. არავინ დაობს იმ ფაქტზე, რომ სახელმწიფოს მართვაში დახელოვნებული მოქალაქე მმართველობას უფრო ეფექტურად ახორციელებს, ვიდრე უბრალო მოქალაქე, დემოსის წარმომადგენელი, მაგრამ ასეთი ადამიანები ცოტანი არიან, დემოკრატია კლასიკური გაგებით კი პირდაპირ უმრავლესობის მმართველობას ნიშნავს. პერიკლეს ეპოქაში დამყარებული დემოკრატია სულაც არ გახლდათ წარმომადგენლობითი. იმ ეპოქაში მიიჩნიეს, რომ მმართველობაში დახელოვნებული უმცირესობა ვერ წარმოადგენდა დემოსის ინტერესებს და მათ ქმედებებს ვერც დემოსი გააკონტროლებდა. ამიტომ ძალაუფლების განმხორციელებლად და მის მკონტროლებლადაც თავად დემოსი, ანუ ხალხი, უმრავლესობა მოგვევლინა. რამდენად მართებული იყო მმართველობის ეს ფორმა, ცალკე განსჯის საკითხია, ან რამდენად მართლები იყვნენ სოკრატე, პლატონი და არისტოტელე, მაგრამ ფაქტი ერთია, რომ დემოკრატია როგორც ცნება, თავის თავში მოიცავდა არა ირიბ, არამედ პირდაპირ დემოკრატias. თანამედროვე ეპოქაში დემოკრატიის ყველაზე გავრცელებულ ფორმად სწორედ წარმომადგენლობითი დემოკრატია ითვლება, სადაც ხელისუფლებას ხალხი ირჩევს, რომელმაც უნდა წარმოადგინოს მათი ინტერესები, მაგრამ ყოველთვის საეჭვო იყო, არის და იქნება ხალხის მიერ არჩეული ხელისუფლება რამდენად არის ჭეშმარიტად ხალხის მიერ არჩეული და რამდენად წარმოადგენს ის ხალხის ინტერესებს და არა საზოგადოებაში პრივილეგირებული ელიტის. ეს ეჭვები რომ აღარ არსებულიყო, სწორედ ამიტომ, ძვ. წ. 462 წელს ხელისუფლება სახალხო კრებას გადაეცა და ხელისუფლების აღმასრულებელი და სასამართლო შტოების კონტროლიც მასვე დაეკისრა.

პლატონის მოსაზრებები ქვეყნის განვითარებასა და მოქალაქეთა კეთილდღეობაზე იდეალისტურია და არაპრაქტიკული. ის მიიჩნევდა, რომ სახელმწიფოს ფილოსოფოსები უნდა მართავდნენ, მაგრამ იყო ფილოსოფოსი, არ ნიშნავს იყო კარგი მმართველი, კარგი ეკონომისტი, არქიტექტორი, ან სამართალმცოდნე. პლატონისებურ სახელმწიფოში ვერ განხორციელდებოდა ქვეყნის სემენტური განვითარება, რადგან ქვეყნის განვითარება დარგობრივად უნდა წარიმართოს, ამას კი დარგის სპეციალისტები სჭირდება და არა ფილოსოფოსები.

თუკიდრე წინააღმდეგობაში ვარდებოდა ათენის დემოკრატიის შეფასებისას. მას ზოგჯერ მოსწონდა ეს დემოკრატია, ზოგჯერ კი კიცხავდა მას, რადგან აღიზიანებდა უბრალო დემოსის უამრავი და ფუნდამენტური უფლებებით აღჭურვა. ზოგჯერ კი იგი აღმერთებდა ათენის დემოკრატიას, მაგრამ არა იმიტომ, რომ ეს წყობა მოსწონდა, არამედ იმიტომ, რომ პერიკლეთი იყო აღფრთოვანებული და ათენური დემოკრატიის ყველა მიღწევას მას მიაწერდა. „ხალხის მმართველობა, მხოლოდ სახელად რჩებოდა, საქმით კი ხელისუფლება ეკუთვნოდა პირველ მოქალაქეს”, გულისხმობდა პერიკლეს: „პერიკლე თავისუფლად იმორჩილებდა ხალხის მასას და მასა იმდენად არ ხელმძღვანელობდა მას, რამდენადაც ის ხელმძღვანელობდა მასას”[Haasi 1869: lib VIII– II– III].

ფსევდოქსენოფონტე აღნიშნავს, რომ დანარჩენი ბერძნული სახელმწიფოების მოქალაქეთა თვალსაზრისით ათენის დემოკრატიული წყობილება არანორმალურია, იმის გამო, რომ იქ ხელისუფლება დემოსისთვის ხელმისაწვდომია. მისი აზრით, დემოკრატიას ყოველთვის მხარს უჭერენ უვარგისი ადამიანები, საუკეთესო ადამიანები კი მისი მოწინააღმდეგენი არიან (Ксенофонт 1936: I,1).

ისტორიკოსი პლუტარქე ათენის დემოკრატიას თავის „პარალელურ ბიოგრაფიებში” უარყოფითად აფასებს, ხოლო პერიკლეს მოიხსენიებს, როგორც მონარქს და თუკიდრე მსგავსად იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ათენში დემოკრატია არ არსებობდა. მისი აზრით, პერიკლეს ძალაუფლებამ არისტოკრატიული სახე მიიღო და თითქმის მეფური ძალაუფლებით შეიცვალა. მისი შეხედულებით, პერიკლეს ძალაუფლებას არაფერი ჰქონია საერთო დემოკრატიასთან (Плутарх 1890: 15).

ათენის დემოკრატიას უარყოფითად აფასებს ანტიკური ეპოქის ცნობილი ორატორი ისოკრატეც. ის იდეალურ წყობად მონარქიას მიიჩნევს. იგი თვლიდა, რომ სპარსეთის სახელმწიფო იმიტომ იყო ძლიერი, რომ იქ მონარქიული წყობა იყო

დამყარებული. იგი წერდა: „ერთმპყრობელოური მართვა-გამგეობა უკეთესიც არის, ზომიერიც და ჩინებულიცო“ (Исократ 1836:76).

თუკიდიდე წერს: „ათენელები თავიანთი სახელმწიფოსათვის ისე იყენებენ თავიანთ სხეულებს, თითქოს მათ არ ეკუთვნოდეთ, ხოლო თავიანთ გონებას ისე, თითქოს ის სახელმწიფოს ეკუთვნოდეს, თუ ეს დასჭირდა მას“ (Θουκυδίδης 1962:69–71). მიუხედავად იმისა, რომ თუკიდიდე ზოგ შემთხვევაში აქებს ათენელებსა და პერიკლეს მმართველობას, ის არ შეიძლება დემოკრატიული მმართველობის მომხრე ისტორიკოსად ჩაითვალოს. როდესაც ათენში დემოკრატია დამყარდა, თუკიდიდემ სიჩუმე არჩია და ამ ფაქტის შესახებ არც ერთხელ არ დაუწერია, მაგრამ პელოპონესის ომის დროს (ომი ათენსა და სპარტას გარშემო დაჯგუფებულ პოლისთა - დელოსისა და პელოპონესის კავშირებს შორის), როდესაც ათენის ოლიგარქიული წრის ზოგიერთმა წარმომადგენელმა მხარი სპარტანელებს დაუჭირეს, თუკიდიდეს ეს ფაქტი არ გამოეპარა. ის გვამცნობდა: „ისინი აქეზებდნენ ათენელებს, რათა მათ შეეჩერებინათ დამცავი კედლის მშენებლობა, რათა ათენში დასრულებულიყო დემოკრატიული მმართველობა“ (Θουκυδίδης 1962:107).

თანამედროვე ბერძენი ისტორიკოსი კ. რიგასი ნაშრომში - „ეფიალტეს დემოკრატია“ რადიკალურად არ ეთანხმება ანტიკური ეპოქის მოაზროვნეებს. მისი ვარაუდით, პერიკლეს ეპოქაში ძალაუფლება, რომელიც ხალხს გადაეცა, განუსაზღვრელი იყო და შეუზღუდავი. ის მხოლოდ კანონის უზენაესობით იზღუდებოდა. სახალხო კრება წარმოადგენდა უმაღლეს პოლიტიკურ ორგანოს და იგი საზოგადოებრივ და სახელმწიფო მნიშვნელობის საკითხებზე, საგარეო და საშინაო პოლიტიკაზე იღებდა გადაწყვეტილებებს. არც ერთ სხვა სახელმწიფო ხელისუფლების წარმომადგენელს ქვეყნის ბედ-იღბალზე სახალხო კრების გარეშე გადაწყვეტილების მიღება არ შეეძლო. ყველაზე წვრილმან საკითხებზეც კი, სახელმწიფო უსაფრთხოების თემებზე გადაწყვეტილებებს სახალხო კრება ღიად, საჯაროდ და გამჭვირვალედ იღებდა. ათენური დემოკრატიისთვის მიუღებელი იყო სახელმწიფო უსაფრთხოების პრობლემების გადაჭრისთვის სპეციალური ორგანოს შექმნა, ან ქვეყნის უსაფრთხოების ნდობა რამდენიმე პირისთვის, რომლებიც აღნიშნულ ორგანოს დააკომპლექტებდნენ. ათენელების ასეთი გამჭვირვალობა ქვეყნის საშინაო თუ საგარეო პოლიტიკის განხორციელებისას ბევრს დემოკრატიის სისუსტედ მიაჩნდა, რადგან მტრებმა ყველაფერი იცოდნენ მათ შესახებ, თუმცა ეს

გარემოება არ ადარდებდა ათენელებს და ისინი ამ ღიაობას და პირდაპირობას ათენური დემოკრატიის ძლიერების დემონსტრაციად მიიჩნევდნენ [*Prýac*2015: 72–73].

არსებობს ფაქტები, რომელიც ამტკიცებს, რომ პერიკლე სულაც არ იყო ხელშეუხებელი. ცნობილი მოქანდაკე და არქიტექტორი, პერიკლეს უახლოესი მეგობარი ფიდეა, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ათენში ყველა შენობის საპროექტო სამუშაოების განხორციელება, მას და პერიკლეს ათენელებმა ჯერ ბრალი დასდეს გარკვეული თანხის მითვისებაში, ხოლო შემდეგ კი, ქალღმერთ ათენას ქანდაკების ფარზე საკუთარი თავისა და პერიკლეს გამოსახულების გამოქანდაკებაში, რადგან გამოსახულება პერიკლეს ძალიან ჰგავდა. ფიდეა გაასამართლეს და იგი საპყრობილეში გარდაიცვალა, ხოლო პერიკლე სასწაულისამებრ გადაურჩა სასჯელს. მან ძალისხმევა არ დაიშურა, რათა მეგობრის უდანაშაულობა დაემტკიცებინა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა. ფარზე გამოსახული იყო თუ როგორ ებრძოდა ეს ორი ადამიანი მითიურ ამაზონებს. აღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ათენელებმა პერიკლეს ბრალი გადიდგულებაში დასდეს და ლამის თავისუფლებას გამოასალმეს, თანაც იმ პირობებში, როდესაც ქალღმერთის ფარზე გამოსახული ადამიანი პერიკლე არ გახლდათ, ის უბრალოდ ძლიერ ჰგავდა მას. მ. ალექსიშვილი აღნიშნულთან დაკავშირებით წერდა: “პერიკლეს როლის გაზვიადება და მისი დროის დემოკრატიის მონარქიზმად გადაქცევის მტკიცება, რასაც სხვა ისტორიკოსებიც იზიარებდნენ, როგორც ძველებიდან (ტელეკლიდე, პლუტარქე), ისე ახლებიდანაც (ლ. მეიერი, კ. ბელოხი), რა თქმა უნდა, სწორი არ არის. სხვა არგუმენტების მოყვანას, რომ თავი დავანებოთ, საკმარისია პერიკლეს მართვა–გამგეობის უკანასკნელი წლები გავიხსენოთ, როცა ის თანამდებობიდან გადააყენეს და თანაც დიდი თანხით დააჯარიმეს, რათა დავრწმუნდეთ იმაში, თუ რამდენად არ არსებობდა ათენში ნიადაგი, რამე მონარქიული ხელისუფლებისათვის” [*ალექსიშვილი*1947: 19–20]. რ. მაიერი სწორად აღნიშნავს, რომ დემოკრატიის დამკვიდრება ბერძნების თვითშეგნების ექსკლუზიური შედეგი იყო და არა რომელიმე ავტორიტეტის და მათ შორის პერიკლეს [*Тумане*2002: 20]. მაგალითიდან ნათლად ჩანს, რომ ანტიკურ ათენში დემოკრატიის ერთ-ერთი უმთავრესი პრინციპი – ხალხის მიერ ხელისუფლების კონტროლი ხორციელდებოდა. ასეთი რამ წარმოუდგენელი იყო ანტიკური ეპოქის სხვა ქვეყნებში, მაგალითად მესოპოტამიაში, ან ეგვიპტეში. ალბათ არავის მოუვა

აზრადაც კი, რომ ძვ. წ. V საუკუნეში მოსახლეობას ეგვიპტის ფარაონი დაესაჯა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თანამედროვე ქვეყნების დემოკრატიის პირობებშიც კი, ასეთი რამ იშვიათად თუ მოხდება. ალბათ არც ერთი ევროპული დემოკრატიის ქვეყნის მოსახლეობას არ ეყოფა გამბედაობა ასეთი წვრილმანისთვის დასაჯოს პოლიტიკოსი და საზოგადო მოღვაწე, რომელმაც მათი ქვეყნისთვის იმდენი გააკეთა, რამდენიც პერიკლემ ათენელებისთვის. მმართველის მიერ საკუთარი ძალაუფლებით ტკბობის შემთხვევაში მოსალოდნელ შედეგებზე საუბრობს ტ. ადორნო [Адорно2001: 282]. სწორედ ამ კონტექსტში უნდა განვიხილოთ პერიკლეს მოღვაწეობა და დავადგინოთ, ნამდვილად ემსახურებოდა ის ხალხს, თუ ძალაუფლებით ტკბებოდა. ბ. ტუმანე ტირანის განმარტებას იძლევა ანტიკურ ეპოქაში. კვლევის შედეგად დგინდება, რომ პერიკლე ტირანის აღნიშნული ინტერპრეტაციის ამპლუაში ვერ ჯდება [Тумане 2001: 317].

დემოკრატიული წყობის ყველაზე დიდ მტრად ფსევდო-ქსენოფონტეს მიიჩნევენ. ბერძნულ ისტორიულ ლიტერატურაში ათენის დემოკრატიის მიმართ ყველაზე მეტად კრიტიკულობით სწორედ ეს მოაზროვნე გამოირჩევა. ფსევდოქსენოფონტეს „ათენელთა პოლიტიკაში“ სხვა არაფერია, თუ არა დემოკრატიის კრიტიკა. მისი ავტორი უკიდურესი ოლიგარქიული პოზიციებიდან ათენის დემოკრატიას აკრიტიკებს. მას არ მოსწონს ამ დემოკრატიის ხალხურობა, მასში დაბალი ფენების - დემოსის მონაწილეობა. იგი პირდაპირ წერს: „მე არ მომწონს ეს (დემოკრატიული მართვა-გამგეობა) იმის გამო, რომ მისი არჩევით, მათ ისეთი წეს-წყობილება აირჩიეს, რომლის დროსაც უბრალო ხალხს უკეთ ეცხოვრება, ვიდრე კეთილშობილთ, აი სწორედ ამიტომ არ მომწონს მე ეს მართვა—გამგეობა“ [Ксенофонт1936: I,1].

ანალიზიდან ირკვევა, რომ ძვ. წ. V საუკუნის ათენში დემოსსა და ოლიგარქიას შორის კლასობრივი ბრძოლა მიმდინარეობდა, მაგრამ პერიკლეს ეპოქის ათენში მდიდრებიც და ღარიბებიც თანასწორნი იყვნენ და ათენის ყველა მოქალაქეს, განურჩევლად ქონებრივი თუ წარმომავლობითი მდგომარეობისა, შეეძლო მონაწილეობა მიეღო სახალხო კრების ფუნქციონირებაში. სახალხო კრება წარმოდგენილად ითვლებოდა, თუკი იგი ექვსი ათას ათენელს აერთიანებდა, რომლებსაც ქვეყნისთვის საჭირობოროტო საკითხებზე გადაწყვეტილება უნდა მიეღოთ. არ არსებობს არც ერთი ისტორიული მტკიცებულება, რომ კრების ამ

შემადგენლობაზე ღარიბები უფრო მეტი უფლებებით სარგებლობდნენ, ვიდრე მდიდრები, ან პირუკუ. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ დემოსსა და ოლიგარქიას შორის გაჩაღებული ბრძოლა არ გახლდათ დემოკრატიის, როგორც მმართველობის სისტემის ნაკლი, არამედ იგი ოლიგარქიული წრეების მიერ საზოგადოებაში დამყარებული თანასწორობის შეუფუებლობის შედეგი იყო. მდიდრები და კეთილშობილური წარმომავლობის უმცირესობა ათენური დემოკრატიის ნამდვილ არსს ვერ ჩაწვდა. ისინი ვერ მიხვდნენ, რომ ათენური დემოკრატია დემოსის პრივილეგიურულ მდგომარეობაში ყოფნას არისტოკრატიასთან მიმართებაში არ გულისხმობდა, არამედ საზოგადოების ყველა ფენის თანასწორ სოციალურ პირობებში ჩაყენებას ცდილობდა. ეს იყო მართვის მოდელი, რომლის ფარგლებშიც, ყველა თანაბარი უფლებებით სარგებლობდა. თუ სახალხო კრებაზე რომელიმე ოლიგარქის იდეა უმრავლესობისთვის მისაღები აღმოჩნდებოდა, მას იღებდნენ. მარტო იმიტომ, რომ ეს იდეა ეკუთვნოდა არისტოკრატიული წრის წარმომადგენელს, არ ნიშნავდა, რომ ის მიუღებელი იყო. ყველაფერი ფასდებოდა პრაქტიკულად. მეორე მხრივ, თუკი დემოსის წარმომადგენლის იდეა და მოსაზრება იყო მისაღები, მას მიიღებდნენ და ადამიანი არ დაიჩაგრებოდა მხოლოდ იმიტომ, რომ ის საზოგადოების მაღალი კლასის წარმომადგენელი არ გახლდათ.

ანტიკური ეპოქის ბერძენი ისტორიკოსი პლუტარქე (**Πλουτάρχος**) - (ძვ. წ. 46-127 წლები.) წერდა, რომ სოლონს ხალხისთვის არც ერთი მნიშვნელოვანი ძალაუფლების განხორციელების მექანიზმი არ გადაუცია, გარდა შეკრებისა და განსჯის უფლებისა და ეს თავიდან თითქოს არაფერს ნიშნავდა, მაგრამ შემდეგ დამტკიცდა, რომ წინგადადგმული ნაბიჯი იყო (**Πλουτάρχος 1955: εκδ. I.**). აღნიშნულ მოსაზრებას არ ეთანხმება კ. რიგასი, რომელიც წერს: „სოლონის ეპოქაში ხალხისათვის ძალაუფლების გადაცემას არანაირი ფასი არ ჰქონდა, რადგან ხალხს არსებითად არ შეეძლო ამ ძალაუფლების გამოყენება. როდესაც ეფიალტემ, რომელიც პერიკლეს თანამებრძოლი და დემოკრატიული პარტიის დამაარსებელი იყო, ძვ. წ. 462 წელს დემოკრატია დაამკვიდრა, მხოლოდ მაშინ გელიყას ანუ სახალხო სასამართლოებს მართლაც უდიდესი ძალაუფლება გადაეცა, რის გარეშეც სახალხო ძალაუფლება ვერ განხორციელდებოდა” [**Ρήγας 2015: 23**].

მ. გიუნის თავის ნაშრომში - „პოლიტიკური ინსტიტუტების ისტორია ანტიკურ ეპოქაში” წერს, რომ დემოკრატიის განვითარების თვალსაზრისით სოლონის მიერ

გატარებული სასამართლო რეფორმები, ძალიან მნიშვნელოვანი იყო, მაგრამ დემოკრატია კულმინაციას მხოლოდ პერიკლეს ეპოქაში მიაღწია [Γιούνη 2016:79]. ა. ავტონომივი საუბრობს საზოგადოებასა და ხელისუფლებას შორის მანამდე არსებულ ხიდჩატეხილობის შედეგებზე, რაც პერიკლეს მმართველობის დროს არ შეიმჩნეოდა [Автономов2006: Введение].

ტ. ალექსეევა მასების მიერ ავტორიტეტის გაიდებალების მოსალოდნელ შედეგებზე გვაწვდის ინფორმაციას [Алексеева2005: 161], თუმცა ასეთ ფენომენს პერიკლესა და მისი მმართველობის პერიოდში არ ჰქონია ადგილი.

დ. უზნაძე ნაშრომში - „ძველი საბერძნეთი“ მიიჩნევს, რომ სოლონის მიერ დამკვიდრებული მმართველობა არ იყო დაფუძნებული თანასწორობის პრინციპზე. სოლონის შეხედულებით, დემოსისათვის ისიც საკმარისი იყო, რაც მას საზოგადოებრივ-ეკონომიკური რეფორმებით მიენიჭა. იგი ბატონყმური მდგომარეობისაგან გათავისუფლდა და თავისი მამული უკან დაუბრუნდა. ახლა საჭირო იყო მდიდარ ვაჭარ-მრეწველთა კლასის დაკმაყოფილება. სახელმწიფოებრივი წეს-წყობილების რეფორმებს სოლონმა სწორედ ეს მოსაზრება დაუდო საფუძვლად და ისეთი სახელმწიფოებრივი მართვა-გამგეობის წესი შექმნა, რომელსაც მდიდართა მოთხოვნილებები უთუოდ უნდა დაეკმაყოფილებინა. მან სახელმწიფოებრივი უფლებანი სიმდიდრის მიხედვით გაანაწილა, ასე რომ, ვინც უფრო მდიდარი იყო, მას მართვა-გამგეობის მეტი უფლება ჰქონდა [უზნაძე1918: 55].

როგორც ანალიზიდან ირკვევა, სოლონისგან განსხვავებით და მის რეფორმებთან შედარებით, პერიკლეს ეპოქაში დამყარებული მმართველობის ფორმა უფრო მეტად დემოკრატიული იყო. მოქალაქეების სახელმწიფოს მართვაში მონაწილეობა არ იყო განპირობებული არც ქონებრივი ცენზით და არც წარმომავლობით. დემოკრატიის განვითარებაში მონაწილეობის მიღების უფლება თანაბრად ჰქონდა ათენის ყოველ მოქალაქეს.

ა. ენდრიუ ნაშრომში - „ძველი საბერძნეთის საზოგადოება“ წერს: სამეცნიერო წრეებში მუსირებს აზრი, რომ ბერძნული დემოკრატიის დამფუძნებლად სოლონი ითვლება, რაც შეცდომაა, რადგან წარმოუდგენელი იქნებოდა ძვ. წ. VI საუკუნეში ერთ რეფორმატორს აზრადაც რომ მოსვლოდა სრულფასოვანი დემოკრატიის დამკვიდრების მცდელობა, მაგრამ სოლონის მიერ გატარებულმა რეფორმებმა

ნამდვილად შექმნეს მომავალში დემოკრატიის განვითარების წინაპირობები [Andrews1987: 102].

იქმნება შთაბეჭდილება, რომ კაცობრიობას არ შეუძლია თანამედროვე დემოკრატიაზე სრულყოფილი მმართველობის მოდელი შექმნას - წერს ვ. გრიშინი [Гришин2005: Введение диссертации]. შესაბამისად, მისი შეხედულებით, ანტიკური დემოკრატია არ შეიძლება ყოფილიყო მმართველობის უფრო მეტად სრულყოფილი ფორმა, ვიდრე თანამედროვე დემოკრატიები.

იგივე საკითხს უარყოფითად აფასებს ლ. მარინოვიჩი და მიიჩნევს, რომ ანტიკური დემოკრატია ჩანასახობრივი იყო და მისი გაიდება არ შეიძლება [Маринович2007: Статья].

როგორც ჩანს თანამედროვე მწერლები პლუტარქეს მოსაზრებაში არ ეთანხმებიან, რომ სოლონის მიერ გატარებული ორი ძირითადი რეფორმა, კერძოდ, ხალხისთვის განსჯისა და თავისუფლად შეკრების და აზრის გამოხატვის მინიჭება გახლდათ წინადადებული ნაბიჯი დემოკრატიის განვითარების თვალსაზრისით და მართლაც, სახელმწიფო, რომელიც სოლონმა შექმნა, დემოკრატიულობის მცირე ელემენტებით ოლიგარქიულ-არისტოკრატიული იყო, რომელიც ხალხის მიერ არქონტების არჩევნებსა და მათ კონტროლში ნაწილობრივ მონაწილეობაში გამოიხატებოდა. ის მმართველობის შერეულ სისტემას წარმოადგენდა, სადაც არეოპაგი გახლდათ ოლიგარქიული ინსტიტუტი, არქონტების არჩევა და მისი წესი არისტოკრატიული, ხოლო ხალხის უფლება სასამართლო ხელისუფლების განხორციელებაში მონაწილეობისა - დემოკრატიული. თუმცა როგორც ა. ენდრიუ აღნიშნავს, სოლონმა და მისმა რეფორმებმა მომავალში დემოკრატიული წყობის დამკვიდრების პროცესში გარკვეული როლი მაინც შეასრულეს.

პისისტრატეს ტირანიის დასრულების შემდეგ სოლონის მიერ დაწყებულ ნახევრად დემოკრატიულ რეფორმებს ბერძენი საზოგადო მოღვაწე კლისტენი აგრძელებს (ძვ. წ. 508-507 წლები), რომელიც თავად გახლდათ ერთ-ერთი გვარის წარმომადგენელი. ის იაზრებს, რომ სოლონის მიერ შექმნილი სახელმწიფო პისისტრატემ იმიტომ დაამხო, რომ საზოგადოება დაყოფილი იყო ფილებად, ფრატრიებად და გვარებად და თავად ადამიანი არ წარმოადგენდა ფასეულობას, მის სიძლიერეს გვარისადმი კუთვნილება განაპირობებდა. გვარების წარმომადგენლები კი, ძალაუფლებისთვის ბრძოლობდნენ, რაც საფრთხეს უქმნიდა საზოგადოების

სტაბილურად განვითარებას. კლისტენის დამსახურებაც იმაში მდგომარეობდა, რომ მან ადამიანების გაწევრიანება ფილებში, ფრაქტიებსა და გვარებში ადამიანების გაწევრიანება გააუქმა, რითაც გვარის მთავრების ძალაუფლება შეასუსტა. კლისტენმა საზოგადოების უმაღლესი კლასის წარმომადგენლების უფლებების ბოლომდე შეზღუდვა ვერ მოახერხა [Blázquez1980: 40]. მან ვერ მოახერხა ათენში დემოკრატიის დამკვიდრება, მაგრამ ამისთვის წინაპირობები შექმნა [Mosse1988: 39].

კ. რიგასი ძალიან მნიშვნელოვნად არც სოლონის და არც კლისტენის მიერ გატარებულ რეფორმებს მიიჩნევს ათენში დემოკრატიის დამკვიდრებისთვის და ის საზეიმოდ აღნიშნავს, რომ ძვ. წ. 462 წელს, პერიკლეს მმართველობისას, დემოკრატია დაიბადა, ნამდვილი დემოკრატია და არამართო როგორც მართვის სისტემა, არამედ როგორც სიტყვა და ეს არის გამორჩეული მომენტი კაცობრიობის ისტორიაში. კ. რიგასის ამ მოსაზრებას დ. ფროლოვიც ეთანხმება [Фролов1983: 164].

„ეს წიგნი კვლევის შედეგია, რომელიც ჩემთვის გავაკეთე. მაინტერესებდა თუ არსებობდა კაცობრიობის ისტორიაში პერიოდი, რომელშიც უბრალო მოქალაქე არ გახლდათ პოლიტიკურად და სოციალურად ისეთი შეზღუდული და შებოჭილი, როგორც ის დღეს არის. მაინტერესებდა გამეგო, როდესმე დემოკრატია თუ იფუნქციონირა ჭეშმარიტად და ისე, როგორ შინაარსაც ამ სიტყვის ეტიმოლოგიური განმარტება იძლევა, თუ იყო ცარიელი სიტყვა, რომელიც ხალხის შეცდომაში შეყვანისთვის გამოიყენებოდა. ჩემმა კვლევამ მთელი ეპოქა მოიცვა, იმ მომენტიდან, როდესაც ადამიანებმა პირველად დაიწყეს პოლიტიკური ორგანიზაციების ჩამოყალიბება და დღემდე, თუმცა ანალიზის შედეგად დადგინდა, რომ ნამდვილი დემოკრატია დაიბადა და მხოლოდ ათენში, ძვ. წ. 462 წლიდან ძვ. წ. 322 წლებამდე“ იფუნქციონირა (პერიკლეს ეპოქა).

ი. სურიკოვის აზრით, აღსანიშნავია, რომ პერიკლე არისტოკრატიული წარმომავლობის იყო და მიუხედავად ამისა, დემოკრატიული მოძრაობის ლიდერი გახდა [Суриков1997: 14].

კ. რიგასის შეხედულებით, ათენში დემოკრატიის დაბადება იყო კაცობრიობის ისტორიის განვითარების აპოგეოსი, რომლის შედეგადაც შეიქმნა კულტურა, რომელიც დღემდე კლასიკურადაა მიჩნეული. დემოკრატიის დაბადებასა და მის განვითარებას თან სდევდა ისტორიული სიჩუმე, მაგრამ არა იმიტომ, რომ არ არსებობდა მტკიცებულებები მისი დაბადებისა და განვითარების შესახებ, არამედ ეს

გახლდათ ისტორიკოსების მხრიდან გამიზნული სიჩუმე, რადგან ეკონომიკურად და პოლიტიკურად პრივილეგირებული და გაბატონებული მმართველი ელიტა ანტიკური ეპოქიდან დღემდე მომავალი თაობებისა და ხალხისთვის ცდილობდა დაემალა ნამდვილი, პირდაპირი და სახალხო დემოკრატიის არსი. ამიტომ დემოკრატიის იდეამ, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, არის სახეცვლილი და დაკარგულია მისი ნამდვილი შინაარსი, რადგან მისი ნამდვილი შინაარსის გაზიარება არავის აწყობს [Pryga 2015:13–16–50].

იგივე მოსაზრებას იზიარებს ცნობილი გერმანელი ფილოლოგი და ისტორიკოსი ა. ბეკი (1785-1867) და ის ათენის სახელმწიფოს „ელინთა ყველა სახელმწიფოდან ყველაზე უდიადესს და უკეთილშობილესს“ სახელმწიფოს უწოდებს [Бузескул1915: 252]. აქ ა. ბეკი პერიკლეს ეპოქის დემოკრატიაზე ამახვილებს ყურადღებას.

ცნობილი ინგლისელი ისტორიკოსი გ. გროტიც ათენის დემოკრატიას აიდეალებს. ის წერს: „საბერძნეთის პოლიტიკურ ისტორიაში, ყველა მოვლენიდან ათენის სახელმწიფო ყველაზე უფრო შესანიშნავია“ [groteB.IV: 531]. ის დადებითად აფასებდა პერიკლესაც, როგორც მმართველსა და ლიდერს.

ბერძნული დემოკრატია, რომელიც დაფუძნდა ათენში, იყო ორიგინალური მმართველობის ფორმა და ის ყოველთვის ასეთად დარჩება - წერს [Romilly1992: 106-108].

გ. ალმონდი სვამს კითხვას: მართლაც არსებობდა პოლიტიკური კულტურა ძველ საბერძნეთში, თუ მმართველები მასებს არგებდნენ მას, ნებსით, თუ უნებლიეთ [Алмонд1994: 1] და თავადვე პასუხობს, რომ ძველ საბერძნეთში იმ დროისათვის უდიდესი პოლიტიკური კულტურა მართლაც არსებობდა.

ბერძენ-სპარსელთა ომის შემდეგ ათენური დემოკრატია კიდევ უფრო გაძლიერდა, რადგან ახალგაზრდა ათენელები თავისუფლების ფასს მიხვდნენ - წერს ვ. ლატიშევი [Латышев1897:156].

ვ. კასტორიადისს აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებაში განსხვავებული მოსაზრება აქვს. ის ნაშრომში „ძველი ბერძნული დემოკრატია და მისი მნიშვნელობა თანამედროვეობისათვის“ წერს: მინდა თავიდანვე განვმარტო ჩემი პოზიცია ერთ საკითხთან დაკავშირებით. თუ ადამიანი აბსოლუტურად ფანატიკოსი არ გახლავთ, მას არ შეუძლია ბერძნული დემოკრატია მიიჩნიოს მართლმსაჯულების,

თავისუფლების და თანასწორობის იდეალურ მაგალითად, თუმცა ჩვენ ამ დემოკრატიისგან, რომელსაც მე ჩანასახობრივ დემოკრატია ვუწოდებდი, ბევრი რამის სწავლა შეგვიძლია” [Καστοριάδης1999: 11].

მ. ალექსიშვილმა თავის ნაშრომში - „ათენის მონათმფლობელური დემოკრატია” ათენის დემოკრატია პირდაპირ უწოდა მონათმფლობელური, რაც გამორიცხავს ანტიკური დემოკრატია იდეალურობას. ი. სტადუბი მიიჩნევს, რომ ათენური დემოკრატია ფორმალურმა თანასწორობამ კრიზისამდეც კი მიიყვანა [Стаду62003: Статъя]. გ. ბუზოლტის აზრით კი, ათენში მეტეკებს და მონებს, არც ისე უდიერად ეპყრობოდნენ, რაც გარკვეული მიზეზებით იყო განპირობებული [Бузольт1890: 18]. შეიძლება ითქვას, რომ მონობის ინსტიტუტი ისე მძაფრად და მახინჯური ფორმებით არსად გამოვლენილა, როგორც ძველ საბერძნეთში, სადაც მონობის ინსტიტუტმა მთელი რიგი ბერძნული რასებისა გააქრო (მაგალითად, პელაზგები) და გმირები შთანთქა - წერს ა. ვალონი [Валлон1936: 5].

ისტორიკოსების ნაწილი დაუფარავად აკრიტიკებს ათენურ დემოკრატია და მიაჩნია, რომ აღნიშნული ეპოქის და იმ დროს დაფუძნებული დემოკრატია გაიდევალება სრულიად მიუღებელია. უნგრელი ისტორიკოსი ი. შვარცი წერდა: „ეფიალტეს რეფორმიდან პერიკლეს გარდაცვალებამდე დაახლოებით 33 წელმა განვლო. იყო თუ არა ეს წლები სინამდვილეში ხელისუფლების ძლევამოსილებისა და აგრეთვე სრულიად ხელშეუშლელი კულტურული ცხოვრების ბრწყინვალე აყვავების ხანა, როგორც მუდამ ცდილობს ეს ასე წარმოადგინოს თანამედროვე გატაცებამ? სრულიადაც არა” [schwarcz1877: 205].

ტ. ევსენკოს შეხედულებით, ერთადერთი სახელმწიფო, რომელმაც განვლო სახელმწიფოებრივი განვითარების ყველა ეტაპი, არის რომის რესპუბლიკა [Евсенок 2005: Введение диссертации]. რა თქმა უნდა, აღნიშნულ მოსაზრებას ვერ დავეთანხმებით, რადგან ქრონოლოგიურად რომში სახელმწიფოებრიობის შექმნას წინ უსწრებდა ათენში დემოკრატია, როგორც მმართველობის მოდელის ჩამოყალიბება.

ა. ვინტერლიგი მიიჩნევს, რომ ბერძნული ცივილიზაცია და დემოკრატია იმ დროისთვის ნამდვილად იყო განვითარებული და ამ გარემოებას ხმელთაშუა ზღვის აუზში მიმდინარე პროცესებმა შეუწყო ხელი, აქ შექმნილმა პოლიტიკურმა ვაკუუმმა, რომელიც კარგი ნიადაგი იყო, რაღაც ახალის დამკვიდრებისთვის [Винтерлинг1890: 109].

ე. ნიკიტუკი მიიჩნევს, რომ ათენელები გამოირჩეოდნენ შემგუებლობით რელიგიის მიმართ, მაგრამ ამ ფაქტს ფილოსოფიური აზრისა და დემოკრატიის დამყარების მიმართ არ გამოუწვევია წინააღმდეგობა [Никитюк1996: Тезисы Докладов научной конференции].

ათენელები სხვა პოლისებს უსწრებდნენ როგორც მატერიალური, ასევე სულიერი და კულტურული განვითარების თვალსაზრისითაც, - გვამცნობს ი. ოსკარი [Оскар: Тм.1].

ფრანგ ისტორიკოსს ნ. კულანჟს უმთავრეს მამოძრავებელ ძალად რელიგია მიაჩნია და არა სახელმწიფოში მიმდინარე პოლიტიკურ-სოციალური პროცესები. ათენის დემოკრატიის დროს მაგისტრატების კენჭისყრით არჩევას ნ. კულანჟი რელიგიურ მნიშვნელობას აძლევს, როგორც ღვთის ნების გამოხატულებას. „ცხადია, რომ ასეთი გაგება რელიგიისა როგორც მსოფლიო ისტორიის მამოძრავებელი ბერკეტისა, წმინდა წყლის მისტიციზმს წარმოადგენს“ [Куланж1895: 334]. მას მიაჩნდა, რომ რელიგია და ფილოსოფია ახდენს გავლენას პოლიტიკისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ფორმირებაზე და არა პირიქით, თუმცა სხვადასხვა წყაროების ანალიზი საწინააღმდეგოზე მეტყველებს. ათენში დემოკრატიის დამკვიდრება სწორედ დრომოჭმული ფილოსოფიური იდეოლოგიისა და ღმერთების ბატონობისაგან გათავისუფლების დიდმა სურვილმა გამოიწვია. აღნიშნულ საკითხს მომდევნო პარაგრაფებში დეტალურად განვიხილავთ.

ანტიკური დემოკრატიის გაიდეალება შუა საუკუნეებში, განსაკუთრებით კი საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შემდეგ მოხდა. ამ პერიოდში აღმავალ პროგრესულ ბურჟუაზიულ კლასს ფეოდალიზმისა და მონარქიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში სჭირდებოდა ანტიკური დემოკრატია წარმოედგინა როგორც სახელმწიფო მართვა-გამგეობის სრულყოფილი, კანონიერი და ადამიანთა საზოგადოების ბუნებრივი ხასიათის შესაბამისი ფორმა. ამით ბურჟუაზიას სურდა ანტიკური დემოკრატია დაეპირისპირებინა სახელმწიფოში ფეოდალური წოდების და მონარქიის ბატონობის უკანონობისა და არაბუნებრიობისათვის და ანტიკური დემოკრატიიდან ამ ისტორიული პარალელების მოყვანით თავისი გააფთრებული ბრძოლა ბურჟუაზიული დემოკრატიის შესაქმნელად გაემართლებინა [ალექსიშვილი 1947:38-39]. მ. ალექსიშვილს იმის თქმა უნდა, რომ ერთპიროვნული მონარქიული მმართველობის ჩანაცვლების პროცესი მიმდინარეობდა ბურჟუაზიული დიქტატურით და

რომ, შუა საუკუნეებში ანტიკური დემოკრატიის წინა პლანზე წამოწევა და მისი თავიდან დანერგვის აუცილებლობა კი არ არსებობდა, რომელიც იმ ეპოქის ბუნებრივ და პოლიტიკურ მოთხოვნილებებს ემსახურებოდა, არამედ ერთი კონკრეტული კლასის და კერძოდ, ბურჟუაზიის ახირებას წარმოადგენდა, რაც ჩვენი აზრით შეცდომაა. ცნობილი რუსი ისტორიკოსი და სოციოლოგი ნ. კარეევი წერდა: „ბერძნებისა და რომაელების პოლიტიკური ცხოვრება სულ უფრო და უფრო მეტ საზოგადოებრივ ყურადღებას იპყრობდა: მასში ხედავდნენ სამოქალაქო მამაცობისა და პოლიტიკური თავისუფლების დიდ მისაბამ ნიმუშებს” [Кареев 1903: 148].

მონარქიული წყობა, რომელიც ადრეულ და შუა საუკუნეებში ევროპის ქვეყნებში იყო გაბატონებული, თავისთავად გახლდათ ერთპიროვნული, ისტორიამ კი გვიჩვენა, რომ კაცობრიობა ასეთი ტიპის მმართველობას ვერასოდეს ეგუებოდა. ასეთი წყობის საპირისპირო მართვის მოდელი კი მხოლოდ ერთია - დემოკრატია, ანუ ხალხის მმართველობა, უმრავლესობის მმართველობა. სწორედ ამიტომ, გახდა აუცილებელი ანტიკური დემოკრატიის წინა პლანზე წამოწევა და ეს არ გახლდათ ერთი კლასის ახირება. კ. კასტორიადისი თავის ნაშრომში „ძველი ბერძნული დემოკრატია და მისი მნიშვნელობა თანამედროვეობისთვის” წერს: „ევროპული აღორძინების მოთხოვნილებად იქცა ბუნებრივი და ჭეშმარიტი პოლიტიკური საზოგადოების ჩამოყალიბება არა თავისი კლასიკური პოლიტიკური გაგებით, სადაც მხოლოდ ფორმალურად ტარდება არჩევნები და ირჩევენ ხელისუფლებას, არამედ საზოგადოების მიერ ნამდვილი თვითმმართველობისაკენ მოთხოვნილებად, სადაც ადამიანებს სურთ თავად გადაწყვიტონ თავიანთი პოლიტიკური, სოციალური, თუ ეკონომიკური საკითხები. ასეთი პოლიტიკური მმართველობა პირველად კაცობრიობის ისტორიაში, ძველ საბერძნეთში დაფუძნდა, სწორედ ამიტომ მოითხოვა ეპოქამ მისი თავიდან აღორძინება და სწორედ ამიტომ არის ის ჩვენთვის დღესაც აქტუალური [Καστοριάδης1999: 11].

მსოფლიო ისტორიაში არ არსებობს იმაზე მეტად საკვირველი მოვლენა, ვიდრე ბერძნული ცივილიზაციის დაარსება. ეგვიპტესა და შუამდინარეთში მანამდეც არსებობდა ცივილიზაცია, მაგრამ რაღაც აკლდა, ამ „რაღაცის” შევსება, მისი სრულყოფა, მხოლოდ ბერძნებმა შეძლეს [Paccen1994: 1].

ბერძნული ცივილიზაციისა და დემოკრატიის განვითარების ერთ-ერთ მიზეზად შეიძლება ის ფაქტორი მივიჩნიოთ, რომ იმდროინდელი აზიური

ცივილიზაციები, მაგალითად ეგვიპტე, არ იყვნენ დაინტერესებულნი ხმელთაშუა ზღვის აუზის ქვეყნებში და ამ გეოგრაფიულ არეალში მიმდინარე პროცესებით, სწორედ ამის გამოისობით შეიქმნა ვაკუუმი, ხოლო ეს ვაკუუმი ახალი პოლიტიკური ფორმაციების ჩამოყალიბებისთვის კარგი ნიადაგი იყო [Винтерлинг1890: 109].

ა. ბონნარის აზრით, სიტყვა ცივილიზაციის თავისებურად აღქმამ განაპირობა დემოკრატიის დამკვიდრება ძველ საბერძნეთში და იმ ეპოქაში, ათენში ნამდვილად არსებობდა დემოკრატია [Боннар1994: Гл. I].

კ. ბელოხი ათენური დემოკრატიის დამკვიდრებას ეკონომიკურ განვითარებას მიაწერს [Белох1897: 210], ვ. გუშინი კი ფლოტის [Гушин2013: 1]. გ. გლოცის აზრით, რთულია იმის წარმოდგენა, რომ 40 ათასმა მოქალაქემ თავად შექმნა ფლოტი, მაგრამ რეალობა ეს არის, ეს კი დემოკრატიის დამკვიდრების საწინდარი იყო [Glantz1989: 176].

თავისი შეხედულებები იმდროინდელი ბერძნული ქალაქ-სახელმწიფოების მმართველობის ფორმებზე გადმოცემული აქვს არისტოტელეს ტრაქტატში „პოლიტიკა“, რომელშიც მათ შორის განიხილავს ათენის ქალაქ-სახელმწიფოსაც. 1880 წელს გამოქვეყნდა „ათენის პოლიტიკა“, ხოლო 1990 წელს დიდი ბრიტანეთის ხელნაწერ პაპირუსების კოლექციაში, რომელიც ეგვიპტეში მკვლევარმა ერისტ ალფრედ უოლისმა აღმოაჩინა, აღმოჩენილი იქნა „ათენის პოლიტიკის“ სრული ტექსტი. 1891 წელს კი ის პირველად გამოსცა ფრედერიკ კენიონმა (1863-1952), რომელიც იმ დროს ბრიტანეთის მუზეუმის ხელნაწერების დეპარტამენტში ასისტენტად მუშაობდა.

საინტერესოა ანტიკური ეკონომიკის მთავარი მამოძრავებელი ძალის - მონობის ინსტიტუტის მისეული ხედვა, რომელსაც „პოლიტიკაში“ აყალიბებს. ის მონობას უყურებს როგორც ბუნებრივ მოცემულობას, კანონზომიერებას და აღიარებს ამ ინსტიტუტის მარადიულობას, აქედან გამომდინარე, არისტოტელეს შეხედულებები დემოკრატიაზე და ზოგადად სახელმწიფო მმართველობის ფორმაზე ოლიგარქიულ ხასიათს ატარებენ და ეს გარემოება ამ დიდ მოაზროვნესაც მიაკუთვნებს ოლიგარქიული წეს-წყობილების მომხრე მოაზროვნეებს, როგორებიც იყვნენ: პლატონი, სოკრატე, თუკიდიდე და სხვები. არისტოტელე სახელმწიფოს წარმოშობისა და არსებობის მთავარი მიზნის - საყოველთაო სიკეთის მისაღწევად აუცილებლად მიიჩნევს საზოგადოებრივი ფუნქციის მკვეთრ დიფერენციაციას. მისი აზრით ის, რომ მმართველი მმართველია და მისი ქვეშევრდომი მონა, ბუნებრივი კანონზომიერებაა

და ეს ასე რომ არ იყოს, სახელმწიფო საერთოდ ვერ იარსებებდა. აღნიშნულ დასკვნამდე საკითხის დეტალური და ლოგიკური განხილვით მიდის. არისტოტელე მიიჩნევს, რომ მმართველი იმიტომ მართავს, რომ მას ამის უნარი ბუნებამ მიანიჭა, ის ამას აკეთებს გონებით, ხოლო ვისაც ფიზიკური ძალა გააჩნია და არა ინტელექტუალური, ის ქვეშევრდომია და მონაა. „იმას, ვისაც შეუძლია გონებით მოვლენების წინასწარი განჭვრეტა, ის თავისი ბუნებით ხელმძღვანელი და მბრძანებელია, ხოლო ვისაც შეუძლია ამის განხორციელება ფიზიკური ძალებით, ის ქვეშევრდომი და მონური ბუნების მქონეა” (არისტოტელე1995: 11).

მიგვაჩნია, რომ გასათვალისწინებელია, არისტოტელე მონათმფლობელურ საზოგადოებაში რომ ცხოვრობდა და მეტიც, მონობის ინსტიტუტის კონცეფციის ავტორიც გახლდათ. მისი ასეთი დამოკიდებულება მონობისადმი იმ ეპოქისათვის ნორმალურია, რადგან ბერძნულ-რომაული ხანის კულტურა, რომელიც თავისი სიდიადით ჩვენ დღესაც გვაოცებს, სწორედ მონობის ინსტიტუტის წყალობითაა შექმნილი, რაც იმ ფაქტზე მეტყველებს, რომ არა მონათმფლობელური წეს-წყობილება, იმდროინდელი ანტიკური საზოგადოება ვერ იქნებოდა ისეთი განვითარებული, როგორც იყო. აქვე უნდა ვაღიაროთ, რომ ნებისმიერი ეპოქის დემოკრატიულ სახელმწიფოში, ეს იქნება მონათმფლობელური, ბურჟუაზიური, სოციალისტური, თუ კაპიტალისტური დემოკრატია, არსებობდა და არსებობს მმართველი და ქვეშევრდომი, დამქირავებელი და დაქირავებული, უბრალოდ განსხვავებული ფორმებით. აღნიშნულთან დაკავშირებით, საინტერესოა ვლადიმერ ლენინის, როგორც მეცნიერისა და მკვლევარის მოსაზრება, რომელიც წერდა: „დემოკრატიის ფორმები აუცილებლად იცვლებოდა ათასი წლების მანძილზე, დაწყებული მისი შთანასახებიდან შორეულ წარსულში, იმისდა მიხედვით, როგორც ერთ გაბატონებულ კლასს მეორე ცვლიდა. საბერძნეთის ძველს რესპუბლიკებში, საშუალო საუკუნეების ქალაქებში, მოწინავე კაპიტალისტურ ქვეყნებში დემოკრატიას აქვს სხვადასხვა ფორმა და გამოყენების სხვადასხვა დონე” [ლენინი1934: 113].

არისტოტელეც თავის ეპოქას წარმოადგენდა და ვერ ისაუბრებდა იმდროინდელ სახელმწიფოში არსებულ საზოგადოებრივ სტრუქტურაზე მონობის ინსტიტუტის მიმოხილვის გარეშე. მონები ანტიკური ეპოქის შემადგენელი ნაწილი გახლდათ. თუ დღეს რომელიმე ფილოსოფოსი და მოაზროვნე ჩვენი ეპოქის საზოგადოებრივი სტრუქტურის ანალიზს განიზრახავს, მას აუცილებლად მოუწევს

დამქირავებელთა მიერ დაქირავებულების ექსპლუატაციის ტენდენციების განხილვა და იმის აღიარება, რომ თანამედროვე კაპიტალისტური დემოკრატია ვერ იარსებებს დაქირავებულების გარეშე, ისინი ხომ კაპიტალიზმში მთავარ ძალას წარმოადგენენ, რომლებიც საყოველთაო დოვლათს ქმნიან. მ. ალექსიშვილი წერდა: „ხანგრძლივ ისტორიულ მანძილზე ათენის დემოკრატის გაგებისა და შეფასების საკითხზე აურაცხელი ლიტერატურა დაგროვდა. მის ირგვლივ სხვადასხვა, ხშირად ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულებანი და მოსაზრებები წარმოიშვა. ყველა ეს შეხედულება, საბოლოო ანგარიშით, ორ ძირითად მიმდინარეობამდე დაიყვანება. პირველი მიმდინარეობა გადაჭარბებით აქებს ათენის დემოკრატას და მის იდეალიზაციას ეწევა, მეორე მიმდინარეობა კი აძაგებს მას და სახელმწიფო მართვა-გამგეობის ყველაზე უვარგის ფორმად თვლის. პირველი მიმდინარეობის ყველაზე მკაფიო წარმომადგენელი ძველი ბერძნებიდან იყო პერიკლე და ბურჟუაზიული ისტორიკოსებიდან - გ. გროტი, რ. პელმანი და სხვები. გ. გროტი და რ. პელმანი აზვიადებენ და აიდეალავენ ათენის დემოკრატას და მას დემოკრატის უმაღლეს და სრულყოფილ ფორმად თვლიან” [ალექსიშვილი1947: 8]. მაგალითად, ცნობილ გერმანელ მეცნიერს რ. პელმანს ათენური დემოკრატია ამერიკულ დემოკრატიაზე სრულყოფილადაც კი მიაჩნდა [Пельман1940: 391]. ცნობილი რუსი ისტორიკოსი ა. ზაიცევი მიიჩნევს, რომ ანტიკურ პერიოდში განხორციელებული სოციალური პროექტები, განსხვავებით 20-ე საუკუნის კომუნიზმისგან, არ ემსახურებოდნენ ზოგად საზოგადოებრივ კეთილდღეობას, რადგან მათი განხორციელება ხდებოდა მონობის ინსტიტუტის ხარჯზე, რაც თავისთავად საზოგადოების ყველა ფენის კეთილდღეობაზე ზრუნვას გამორიცხავს [Зайцев: Избранные статьи]. მართლაც, არ შეიძლება ანტიკური დემოკრატია მართვა-გამგეობის სრულყოფილ ფორმად მივიჩნიოთ, რადგან ეს დემოკრატია გახლდათ მონათმფლობელური და იმ საზოგადოებაში მონებსა და უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს არანაირი პოლიტიკური უფლებები არ გააჩნდათ. უნდა აღინიშნოს, რომ ანტიკური მართვის მოდელი დემოკრატის ნიშნებს შეიცავდა, რაც ხელისუფლების დანაწილებაში, მოქალაქეების მიერ აზრის გამოხატვის თავისუფლებაში, დიდი ბერძენი რეფორმატორების მიერ გატარებულ რეფორმებში გამოიხატება, მაგრამ აღნიშნულ მოდელს სრულყოფილებისთვის 20-ე და 21-ე საუკუნეებშიც არ მიუღწევია და გადაჭარბებული იქნებოდა იმ გარემოების მტკიცება, რომ ათენური დემოკრატია იდეალური იყო, ასევე არისტოტელეს გაკიცხვა იმის გამო, რომ ის მონობის

ინსტიტუტის არსებობას ამართლებდა სხვადასხვა მიზეზებისა და გარემოებების გამო. აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ ათენური დემოკრატია იყო უნიკალური და განუმეორებელი, შეიძლება ითქვას, რომ აღნიშნული დემოკრატიის დასრულების შემდეგ კაცობრიობას ასეთი მძლავრი დემოკრატიული მმართველობა არ დაუფუძნებია, მაგრამ რადგანაც ზოგადად არ არსებობს მმართველობის იდეალური მოდელი, უნაკლო არც ათენური დემოკრატია იყო.

არისტოტელე გენდერული თანასწორობის საკითხს შეეხო და ის შემდეგნაირად განსაზღვრა: „მამაკაცი უფრო მეტადაა მოწოდებული ხელმძღვანელობისათვის, ვიდრე ქალი, თუ რაიმე არ მოხდა ბუნების საწინააღმდეგო” (არისტოტელე 1995: 28).

კ. რიგასი კი არისტოტელეს ამ შეხედულებას სრულიად არ ეთანხმება და წერს: „სახელმწიფო მმართველობის ფორმა, რომელიც ეფიალტემ დაამკვიდრა, აბსოლუტურად ყველა მოქალაქის პოლიტიკური უფლებებით თანაბრად აღჭურვას ნიშნავდა, რომლის მთავარ მიზანსაც ყველა მოქალაქის მიერ სახელისუფლებო ძალაუფლების განხორციელება წარმოადგენდა. ამ დროს გაქრა ყველანაირი განსხვავება ხალხსა და დიდგვაროვანთა შორის და საზოგადოების ყველა ფენის წარმომადგენლები იდენტური პოლიტიკური უფლებებით სარგებლობდნენ” [Pryor 2015: 51-52]. სწორედ ამ გარემოებების გამო კ. რიგასი არისტოტელეს, თუკიდიდეს, პლატონს და სხვა მოაზროვნეებს ერთი გაბატონებული კლასის, არისტოკრატისა და ერთი გაბატონებული წყობის, ოლიგარქიის დამცველებად მიიჩნევს. რა თქმა უნდა არისტოტელეს ზოგიერთი შეხედულება მმართველობის ფორმებზე ოლიგარქიულ ხასიათს ატარებს, მაგრამ არა აბსოლუტურად. არისტოტელე სახელმწიფო მმართველობის რამდენიმე ფორმას გამოჰყობს, რომელიც კონცეპტუალურ ხასიათს ატარებს და ის დღესაც აქტუალურია. „იმ მონარქიულ სახელმწიფოს, რომელიც მიზნად ისახავს მთელი საზოგადოების სარგებლობას, ჩვენ ბაზილევს ვუწოდებთ. უმცირესობის, მაგრამ ერთზე მეტის მმართველობას ჩვენ არისტოკრატიას იმიტომ ვუწოდებთ, რომ მას ხელმძღვანელობენ საუკეთესო ადამიანები, ანდა იმიტომ, რომ ისინი სახელმწიფოსაც და მოქალაქეებს საუკეთესო მიზნისკენ წარმართავენ. ხოლო როდესაც უმრავლესობა ზრუნავს საზოგადო სარგებლობაზე, ასეთ სახელმწიფოს ყველა უწოდებს საერთო სახელს - პოლიტიკიას. ასეთი დაყოფა გონივრულიცაა, რადგან შეიძლება ზნეობით გამოირჩეოდეს ერთი ადამიანი, ან უმცირესობა, მაგრამ ძნელია, რომ ყველას ყოველგვარი სათნოება

ჰქონდეს. ეს უფრო სამხედრო საქმეშია შესაძლებელი, რადგან სამხედრო სათნოება უმრავლესობისთვის არის დამახასიათებელი. ასეთი სახელმწიფოს ძალაუფლება არის მეომრების ხელში და მმართველობაშიც ისინი მონაწილეობენ. გადახრები სახელმწიფოს ზემოთქმული ფორმებიდან შემდეგია: მონარქიიდან წარმოიშობა ტირანია, არისტოკრატიიდან - ოლიგარქია, პოლიტეადან - დემოკრატია. ტირანია იგივე მონარქიაა, რომელიც ემსახურება მხოლოდ ერთი მმართველის არსებობას, ოლიგარქია მდიდრებს, დემოკრატია კი - ღარიბების ინტერესებს ემსახურება” (არისტოტელე 1995: 76).

არისტოტელე ჯანსაღ სახელმწიფო მმართველობის ფორმად მონარქიას მიიჩნევს, რომელიც კონსტიტუციურია, აბსოლუტურ მონარქიას უწოდებს ტირანიას და ასეთ წყობას უვარგის წყობად მიიჩნევს. მის მიერ აღწერილ არისტოკრატიულ მმართველობის ფორმას, რომელსაც ის ასევე ჯანსაღი მმართველობის ფორმად აღიქვამს, შეიძლება საპრეზიდენტო რესპუბლიკაც ვუწოდოთ, მთავარია, ეს არ გადაიზარდოს ოლიგარქიაში, სადაც ნიჭიერ ადამიანთა მცირე ჯგუფი, რომელიც სახელმწიფოს უდგას სათავეში ერთი გამორჩეული მმართველის ხელმძღვანელობით, აღარ ემსახურება საერთო საზოგადო ინტერესებს, არამედ პირადს. პოლიტეა და დემოკრატია მისთვის თითქმის ერთი და იგივეა და მმართველობის ასეთ ფორმებს ის არ აქვებს. არისტოტელე საუბრობს სამხედრო სახელმწიფოზე, სადაც სახელმწიფო მმართველობის სადავეები ჯარისკაცებს ეკუთვნით. მის მიერ გაანალიზებული სახელმწიფო მმართველის მოდელებიდან ნათლად ჩანს, რომ მისთვის დემოკრატია ყველაზე მეტად მიუღებელია.

მიგვაჩნია, რომ კ. რიგასის მიერ მხოლოდ პერიკლეს ეპოქის დემოკრატიის მიჩნევა სრულყოფილად და იდეალურად, ხოლო არისტოტელეს, თუკიდიდეს, პლატონისა და სხვა უდიდესი მოაზროვნეების აბსოლუტური ოლიგარქიული წყობის დამცველებად გამოცხადება გადაჭარბებულია. ანტიკური და თანამედროვე ისტორიოგრაფიის ანალიზიდან ირკვევა, რომ ანტიკური ეპოქის ისტორიკოსები ეჭვის თვალით უყურებდნენ ათენურ დემოკრატიას და დაუფარავადაც კი კიცხავდნენ მას. აქედან გამომდინარე, შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ისინი ოლიგარქიული წყობის დამცველებად გვევლინებიან და არ მიაჩნიათ, რომ დემოსი, ანუ უმრავლესობა უნდა მართავდეს სახელმწიფოს, მაგრამ არაფერს ამბობენ იმ გარემოებაზე, რომ ათენური დემოკრატია არ გახლდათ მხოლოდ მდიდრების, ან მხოლოდ ღარიბების, მარტო

ოლიგარქების, ან მარტო დემოსის მმართველობა, არამედ ის ყველას მმართველობას წარმოადგენდა. მათ ავიწყდებათ, რომ ძველმა ბერძნებმა, რომლებიც მონათმფლობელურ წყობაში ცხოვრობდნენ, საფუძველი ჩაუყარეს ევროპულ ცივილიზაციას, რადგან განავითარეს მეცნიერების არა ერთი, ან ორი სფერო, არამედ თითქმის ყველა. ძველბერძნულ მსოფლმხედველობასა და ლიტერატურაში მკვეთრად შეიმჩნევა ადამიანის სამყაროს ცენტრში დაყენებისაკენ სწრაფვა, მისი განდიდება [Ярхо1954: 1], რამაც საბოლოოდ ბერძნები დემოკრატიაზე მიიყვანა.

სოკრატე, პლატონი, არისტოტელე და სხვა ანტიკური ეპოქის მოაზროვნეები თვლიდნენ, რომ დემოსს არ ძალუძს ქვეყნის მართვა, რადგან მას ამის ცოდნა არ გააჩნია და ასეთი პრივილეგიით მხოლოდ კეთილშობილი წარმომავლობისა და სიმდიდრის მქონე მოქალაქეები უნდა სარგებლობდნენ, თუმცა მათი ეს მოსაზრებები არაფერს ცვლის, იმ შემთხვევაშიც კი, თუკი ეს მოსაზრებები გარკვეულწილად სიმართლის მარცვალს შეიცავენ, რადგან მოგვწონს თუ არ მოგვწონს, მისაღებია ეს ჩვენთვის თუ არა, დემოკრატია, რომელიც პირველად დაიბადა ძვ. წ. V საუკუნის ათენში, არ გულისხმობდა მდიდრების, რომლებიც უმცირესობას წარმოადგენენ ყველა საზოგადოებაში, ან ფილოსოფოსების მიერ ქვეყნის მართვას, არამედ ათენის ყველა მოქალაქის თანაბრად მონაწილეობას ქვეყნის საშინაო, თუ საგარეო პოლიტიკის განხორციელებაში.

დასკვნა

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ ძველბერძნული დემოკრატია გარკვეული ეტაპების გავლის გარეშე არ დამყარებულა. დადგინდა, რომ ის ეტაპობრივად ვითარდებოდა და თავისი განვითარების კულმინაციას ათენში, პერიკლეს მმართველობისას მიაღწია.

დემოკრატიის დამკვიდრების ძირითი მიზეზი რამდენიმე გარემოება აღმოჩნდა: 1. გეო-პოლიტიკური მდებარეობა; 2. ძლიერი ფლოტი; 3. პოლიტიკური ვაკუუმი, რომელიც ახალი სახელმწიფოებრივი ფორმაციის შექმნისთვის იძლეოდა საფუძველს; 4. ნაშრომში ანტიკურ ეპოქაში დემოკრატიის დაფუძნების ძირითად მიზეზად ბერძნული მსოფლმხედველობა, ფილოსოფია დასახელდა.

აღნიშნული მსოფლმხედველობის თანახმად, ანტიკური ეპოქის ბერძნებისთვის და მათი კეთილდღეობისთვის სამყარო არ შექმნილა, ასევე არ არსებობს ზებუნებრივი

ძალა, რომელიც სამყაროში არსებობს და ის ცდილობს ადამიანებს დაეხმაროს, ან თუ არსებობს, ადამიანების ბედი მას არ ანალვლებს. რაც შეეხებათ ღმერთებს, ისინი ადამიანების ცხოვრებაში მხოლოდ მაშინ ერევან, თუ მათ ადამიანები შეეწინააღმდეგებიან. ეს ჩარევა ადამიანის საკეთილდღეოდ კი არა, არამედ მის დასაოკებლად და წინააღმდეგობის გასაწევადაა მართული. ასევე, არც ღმერთები არიან ყოვლისშემძლენი, რადგან მათ არსებობამდე უხილავი ბედისწერა არსებობდა, რომელმაც მათი შექმნა და არსებობა დაუშვა. ძველ ბერძნებს არც გარდაცვალების შემდეგ სიცოცხლე სწამდათ და თუ სწამდათ, აღიარებდნენ, რომ იმქვეყნიური ცხოვრება გაცილებით საშინელია, ვიდრე ამქვეყნიური. ძვ. წ. V საუკუნის საბერძნეთში არსებული მსოფლმხედველობის მიხედვით, სამყაროს შექმნა დაიწყო ქაოსიდან და ეს ქაოსი გრძელდება, რაც ადამიანების დაბერებასა და სიკვდილში გამოიხატება. ბერძნებისთვის მიუღებელი იყო ერთი ისტორიული კანონის არსებობა, რომელიც უცვლელია და არეგულირებს იდეალური საზოგადოების შექმნის პირობებს. მათთვის ასევე მიუღებელი იყო მესიანიზმი, ისინი ფიქრობდნენ, რომ რაც მოსახდენი იყო, ცუდი თუ კარგი, მოხდებოდა აქ, ამ ქვეყნად და რაც არ ხდება ამ ქვეყნად, ეს ჩვენ არ გვანტერესებს, დაე, ღმერთებმა გადაწყვიტონ პრობლემები, რომლებიც სადღაც „იქ“, ზეცაში ხდება. პოლიტიკურ და სოციალურ პრობლემებს ვერ მოგვიგვარებენ ღმერთები, რადგან ისინი უნდა მოგვარდნენ აქ, რასაც პოლიტიკაში ჩახედულობა და მისი ღრმა ცოდნა სჭირდება. მათი აზრით, ადამიანის შინაგანი სამყაროც ქაოსით არის მოცული და ადამიანის ქმედების ან მისი შედეგების წინასწარ განსაზღვრა შეუძლებელია. ათენელებს კარგად ჰქონდათ გააზრებული, რომ მათი ქმედებები არ განისაზღვრებოდა და არც იმართებოდა ზებუნებრივი ძალებისაგან, არამედ ნებისმიერი ქმედებისთვის, რომელსაც ისინი ჩაიდენდნენ, თავად იყვნენ პასუხისმგებელი, გამომდინარე აქედან, ნებისმიერი საქციელის ავკარგიანობის კოეფიციენტის საზომი ადამიანის წინათგრძნობა და ინტუიცია არის და არა ღმერთების, ან თავად ადამიანის მიერ წინასწარგანსაზღვრული ქმედებებისა და საქციელების არეალი [Καστριόδης1999: 23]. სწორედ ასეთი ტიპის აზროვნებამ, რომელიც უარყოფდა ავტორიტეტებს და მიიჩნევდა, რომ ყველაფერი იწყება ამქვეყნად და მთავრდება აქვე, გამოიწვია ათენის ქალაქ-სახელმწიფოში დემოკრატიის დამყარება, ზემოაღნიშნული ანალიზის შედეგად დგინდება, რომ დემოკრატიის დაფუძნებას რამდენიმე წინაპირობა ახლდა: 1. ავტორიტეტების უარყოფა; 2.

სიკვდილის შიშის დაძლევა და იმქვეყნიური ცხოვრების არსებობის უგულვებელყოფა, რადგან მხოლოდ ასე არის შესაძლებელი საზოგადოება იყოს თავისუფალი და არ იყოს შებოჭილი; 3. საზოგადოებრივი თანასწორობის შეგრძნება, რაც ღმერთების ავტორიტეტულობის უარყოფით მყარდება. თუკი ღმერთებიც არ არიან ყოვლისშემძლენი, მაშინ მით უმეტეს არ არსებობენ ყოვლისშემძლე ადამიანები.

გაირკვა, რომ გარკვეული მიმართულებით, ბერძნული დემოკრატია თანამედროვე დემოკრატიებთან შედარებით უფრო პირდაპირი, გამჭვირვალე და სახალხო იყო, მაგრამ ამავედროულად, მონათმფლობელური. ნაშრომში აქცენტი გაკეთდა იმ ფაქტზე, რომ აღნიშნული მონათმფლობელობა არ იყო ნაკლოვანი, რომ ნებისმიერ ეპოქაში და ნებისმიერი დემოკრატიის ფარგლებში უფროსისა და მასზედ დაქვემდებარებულის ინსტიტუტი არსებობს.

დემოკრატია ვერ იარსებებს გარემოში, რომელშიც არ, ან ვერ აზროვნებენ თავისუფლად, თავისუფლად მოაზროვნეთა გარემოში კი გამორიცხულია ერთ პირს, ან პოლიტიკურ ორგანოს გააჩნდეს შეუზღუდავი ძალაუფლება. ბერძნული მითოლოგია ყოველთვის იყო სავსე ადამიანებსა და ღმერთებს შორის ჭიდილით, სადაც შეიძლება ადამიანები მარცხდებოდნენ, მაგრამ ბრძოლაზე უარს არასოდეს ამბობდნენ. სწორედ ესოდენ ძლიერი სწრაფვა თავისუფლებისაკენ, რომელიც ახასიათებდათ ბერძნებს, ათენში დემოკრატიის დამყარების წინაპირობა გახდა.

ეფიალტემ კაცობრიობას ორი გარემოებით დაამახსოვრა თავი: პირველი იმით, რომ მან უამრავ არქონტზე შეიტანა საჩივარი და მათ ბრალი დადო არასახელმწიფოებრივ ქმედებებში, საჯარო ინტერესების უგულვებელყოფაში და მიკერძოებულობაში, რა თქმა უნდა ის იყო პირველი, რომელმაც გახედა მმართველი ელიტის წინააღმდეგ ასე მძაფრად გალაშქრება და მეორე, მან ფაქტიურად შეზღუდა არეოპაგის განუსაზღვრელი უფლებამოსილებები, რამაც საფუძველი ჩაუყარა ათენში დემოკრატიის დაბადებას.

ეფიალტეს მიერ განხორციელებული ეს ორი პოლიტიკური აქტივობაც კი საკმარისია იმის დასამტკიცებლად, რომ ათენში დემოკრატიული მმართველობის დამყარება არ გახლდათ მხოლოდ პერიკლეს ერთპიროვნული დამსახურება, არამედ მისი და ათენელი მოქალაქეების თანამებრძოლის - ეფიალტეს დამსახურებაცაა. სწორედ ამიტომ, რიგასმა თავის ნაშრომს დაარქვა „ეფიალტეს დემოკრატია“ (მოქალაქეების ძალაუფლება) და არა პერიკლეს დემოკრატია.

ისტორიოგრაფიის დეტალურად განხილვის შედეგად დავასკვნით, რომ ანტიკურ ეპოქაში, საბერძნეთში დემოკრატიის დამყარება არა მხოლოდ გეოგრაფიული მდებარეობით, არამედ, ძირითადად, ბერძნული მსოფლმხედველობით იყო გამოწვეული. აღინიშნა, რომ იგივე და უკეთესი გეოგრაფიული მდებარეობა ეგვიპტესაც ჰქონდა, მაგრამ ეგვიპტეში დემოკრატია არასოდეს დამყარებულა, რაზეც ის ფაქტი მიუთითებს, რომ ეგვიპტეს საუკუნეების განმავლობაში ერთპიროვნული ფარაონები მართავდნენ. მსოფლმხედველობა, რომელმაც ათენში დემოკრატიის დამყარება გამოიწვია, ეფუძნებოდა ადამიანის სამყაროს ცენტრში მთავარ მოთამაშედ დაყენებას, მისი შესაძლებლობების განუსაზღვრელობას და მის ჟინს, შეწინააღმდეგებოდა ავტორიტეტებსა და ღმერთებს. აღინიშნა, რომ დემოკრატიის დამყარების აუცილებელ წინაპირობას წარმოადგენს თავისუფალი აზროვნება და სწრაფვა ცვლილებებისაკენ.

ერთი შეხედვით, ათენში ხელისუფლება დანაწილებული იყო, მაგრამ კვლევის შედეგად ადვილად შესამჩნევი გახდა, რომ მთელი ძალაუფლება სახალხო ყრილობას, ანუ დემოსს ეკუთვნოდა. მოქალაქე თვითონ იყო სახელმწიფო, ანუ მას არ ესაჭიროებოდა ხელისუფლების სხვადასხვა შტოების წარმომადგენლების კონტროლი, ასეთი ტენდენცია უფრო თანამედროვე დემოკრატიებისთვისაა დამახასიათებელი, სადაც ხელისუფლება არსებითადაა დანაწილებული და ხელისუფლების ერთი შტო იძულებულია აკონტროლოს ხელისუფლების სხვა შტოები. ათენური დემოკრატიის პირობებში დემოსი წარმოადგენდა საკანონმდებლო, აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებასაც. ყველა საქმე, რომელიც დემოსს ეხებოდა, გელიყას სასამართლოში ირჩეოდა, რომელიც ათენის მოქალაქეებისგან შედგებოდა, სახალხო ყრილობა იღებდა გადაწყვეტილებებს სახელმწიფოებრივი საქმეების შესახებ, რომელიც ასევე დემოსის წარმომადგენლებისგან შედგებოდა და კანონპროექტებს წინასწარ ბუღე ამზადებდა, რომელიც ასევე 500 სახალხო ყრილობის მიერ პირდაპირი წესით არჩეული ათენელი მოქალაქისგან შედგებოდა. რაც შეეხება არქონტებს, მათ დემოსი არ ენდობოდა, რადგან მიაჩნდა, რომ თანამდებობის პირებს ტირანიისაკენ აქვთ გადახრები და ისინი არ არიან სანდონი, ამიტომ მათ ყველა არსებითი ძალაუფლება ჩამოერთვა. პირველ რიგში არქონტებს პირდაპირი წესით სახალხო ყრილობა ირჩევდა და მათი თანამდებობაზე დანიშვნა აღარ ეკუთვნოდა რომელიმე სხვა ორგანოს, გარდა სახალხო კრებისა. არეოპაგს ყველა ის

უფლებამოსილება ჩამოერთვა, რომელიც სოლონის ეპოქაში ჰქონდა მინიჭებული და დარჩა მხოლოდ განზრახ მკვლევლობებისა და უღირსი საქციელების განსჯის უფლება. სახელმწიფოებრივ საქმეებს ის ვეღარ წყვეტდა.

ყველა მოქალაქეს გააჩნდა უფლება კანონპროექტი წარედგინა სახალხო ყრილობაზე, ეს უკანასკნელი კანონპროექტს ბულეში აგზავნიდა, რათა მოემზადებინა ის. აქ ბულეს მთავარ მიზანს კანონპროექტის ტექნიკურად მომზადება, მისი დახვეწა წარმოადგენდა, რის შემდეგაც ის კანონპროექტს სახალხო ყრილობას უგზავნიდა, რომელიც საბოლოოდ კენჭს უყრიდა მას. ნებისმიერ მოქალაქეს შეეძლო ახალი კანონპროექტის გაუქმების მოთხოვნით მიემართა სახალხო ყრილობისთვის, თუკი ის ეწინააღმდეგებოდა უკვე არსებულ კანონებს (γράφη παρανόμων). ამ საჩივარს შეეძლო გამოეწვია არა მარტო კანონპროექტის გაუქმება, არამედ მისი წარმდგენისა და სახალხო ყრილობის თავმჯდომარის ფულადი ან სხვა სახის სასჯელით დასჯა. ხელისუფლების მკვეთრად დანაწილება პერიკლეს ეპოქაში შეიმჩნევა.

მიუხედავად იმისა, რომ დემოკრატია თავისი ყველაზე სრულყოფილი ფორმით ათენის პოლისში დაფუძნდა, კრეტასა და სპარტაშიც შეინიშნებოდა დემოკრატიულობის ელემენტები, ხელისუფლების დანაწილების და მმართველობის ინსტიტუციონალურად განხორციელების კუთხით.

რაც შეეხება პერიკლეს პერსონას, კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ მისი მმართველობის პერიოდში გატარებული რეფორმები ნათლად მეტყველებენ პერიკლეს მიუკერძოებლობასა და ობიექტურობაზე, მას რომ ძალაუფლების საკუთარი კეთილდღეობისთვის გამოყენების სურვილი ჰქონოდა, ისეთ რეფორმებს არ გაატარებდა, რომლებიც სახალხო კრებას და ხუთასთა საბჭოს აძლიერებენ, პერიკლეს მმართველობისას სახალხო კრებაში კანონპროექტის შეტანისა და განხილვის წესი მკაცრად არ განისაზღვრებოდა. საჯარო მოხელეებსა და ინსტიტუტებზე უმკაცრესი კონტროლი არ დაწესდებოდა, რაც იმაში გამოიხატებოდა, რომ ისინი სანამ თანამდებობაზე დაინიშნებოდნენ გამოსაცდელი პერიოდი უნდა გაევლოთ, ხოლო უფლებამოსილების ვადის ამოწურვისას სახალხო კრებისთვის საბოლოო ანგარიში უნდა წარედგინათ. პერიკლე მიკერძოებული რომ ყოფილიყო, კონტროლის ასეთ მკაცრ მექანიზმებს არ შემოიღებდა, წამყვან თანამდებობებზე საკუთარ მეგობრებსა და ნდობით აღჭურვილ პირებს დანიშნავდა, რომლებიც მის

ინტერესებს დაიცავდნენ და არა ათენის მოქალაქეებისას. სწორედ პერიკლეს მიერ გატარებულმა რეფორმებმა ააღორძინა ათენი.

მიუხედავად იმისა, რომ ბერძნული დემოკრატია ჩანასახობრივი იყო, მისი შესწავლა და გაანალიზება მაინც უმნიშვნელოვანესია თანამედროვე ეპოქისთვის, რადგან დემოკრატიის სწორედ იმ ელემენტების დანერგვას ცდილობენ თანამედროვე ქვეყნები საკუთარ სახელმწიფოებში, რომლებიც პირველად ათენში გაჩნდა და ეს ელემენტებია: სახალხო მმართველობა, პირდაპირობა, გამჭვირვალობა და ავტორიტეტების როლის უგულვებელყოფა საერთო განვითარების პირობებში.

როგორც უკვე აღინიშნა, ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებში მმართველობის სხვადასხვა მოდელები ფუნქციონირებდა, კრეტა მონარქიული სახელმწიფო იყო, სპარტა სამხედრო-ოლიგარქიული, ხოლო ათენი დემოკრატიული, მაგრამ აღსანიშნავია ერთი უმნიშვნელოვანესი გარემოება, რომ ძველი საბერძნეთის ნებისმიერი ქალაქ-სახელმწიფო იმ ეპოქისთვის დახვეწილი და სრულყოფილი კანონმდებლობით იმართებოდა.

კრეტის ქალაქ-სახელმწიფო გორტინის კანონებით იმართებოდა, რომელიც იმ დროისთვის სრულყოფილი საკანონმდებლო ბაზის არსებობის თვალსაჩინო მაგალითი იყო. გორტინის კანონები შეიცავდნენ როგორც სახელმწიფო სამართლის, ასევე სამოქალაქო და სისხლის სამართლის ნორმებს. გორტინი ძველი კრეტის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქალაქი იყო, მისი როლი განსაკუთრებით გაიზარდა ისტორიულ პერიოდში, როდესაც დაეცა კრეტის სასიცოცხლო ცენტრი - კნოსოსი. ძველი გორტინის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი მდიდარი ეპიგრაფიკული მასალა, ლიტერატურული წყაროების სიმცირის გამო, წარმოადგენს ძვ.წ. VI-IV საუკუნეების კრეტის ისტორიის შესწავლისთვის თითქმის ერთადერთ წყაროს და სწორედ ამ მხრივ, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საყოველთაოდ ცნობილი გორტინის კანონთა კრებული.

როგორც ანალიზიდან გაირკვა, კრეტის სახელმწიფოში დემოკრატიულობის კუთხით პრობლემას ხელისუფლების ფორმალური დანაწილება ქმნიდა. ერთის შეხედვით, კრეტის მმართველობით სისტემაში არ არსებობდა არც ერთი ორგანო, რომელიც აბსოლუტურ, შეუზღუდავ ძალაუფლებას ფლობდა, თუმცა ხელისუფლების დანაწილების პირობებში, ყველაზე ძლიერი ორგანო - კოსმები არ იყვნენ თავისუფლები თავიანთი გადაწყვეტილებების მიღებისას. თუკი ყოველივე

ამას შევხედავით თანამედროვეობის ჭრილში, დავასკვნით, რომ კრეტის სახელმწიფოში ადგილი ჰქონდა ოლიგარქიულ-კლანურ მმართველობას. მიუხედავად ყველაფრისა, რთულია ეს ნაკლი მივიჩნიოთ ყოვლისმომცველად და დემოკრატიის დამაკნინებლად, რადგან მმართველობის კლანური ფორმები არა თუ ქრისტეს შობამდე პერიოდში, არამედ თანამედროვე დემოკრატიებშიც გვხვდება.

სპარტა სახელმწიფოს ძირითად პრინციპებს, რომლებიც განსაზღვრავენ სპარტას სახელმწიფოს წყობილებას, დიდი პუნქტი, ბერძნული ისტორიის უძველესი პოლიტიკური ტიპის ტექსტი არეგულირებდა.

უნდა აღინიშნოს, რომ სპარტას სახელმწიფო ათენისა და კრეტის სახელმწიფოებთან შედარებით, ჩაკეტილი საზოგადოებისგან შედგებოდა და მისი მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი სამხედრო საქმიანობით იყო დაკავებული. იგი წარმოადგენდა სამხედრო ბანაკს, სადაც აღზრდის უსასტიკესი წესები მოქმედებდა.

სახელმწიფოს კანონმდებლობის შექმნა ლიკურგეს მიეწერება, თუმცა არ არსებობს აღნიშნული ფაქტის დამადასტურებელი პირდაპირი წყარო.

დადგინდა, რომ ლაკედემონელთა სახელმწიფო ოლიგარქიული იყო, მაგრამ დემოკრატიულობის მცირე ნიშნები მასში მაინც შეინიშნებოდა, თუნდაც ხელისუფლების დანაწილების თვალსაზრისით, რომ აღნიშნულ ქალაქ-სახელმწიფოს მმართველობის ფორმა და მისი საზოგადოებრივი წყობილება მეტად რთული და მრავალწახნაგოვანი გახლდათ, მმართველობის ინსტიტუციებიც გარკვეულწილად დემოკრატიულად ფუნქციონირებდნენ, ის შეიცავდა დემოკრატიის გარკვეულ ნიშნებს ხელისუფლების მკვეთრად დანაწილების თვალსაზრისით, არ არსებობდა არც ერთი ორგანო, რომელიც აბსოლუტურ ძალაუფლებას ახორციელებდა, თუმცა მეორე მხრივ, ეფორებს სასამართლო გადაწყვეტილების გარეშე შეეძლოთ პერიეკების მოკვლა. იმ ფაქტსაც თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყოველწლიურად ხორციელდებოდა მონების ხოცვა-ჟლეტა, დავასკვნით, რომ სპარტას სახელმწიფო დემოკრატიულობის ნიშნებს მხოლოდ ხელისუფლების დანაწილებისა და მისი განხორციელების კუთხით შეიცავდა. რაც შეეხება კანონმდებლობას, რომელიც ეფორებს პერიეკების გაუსამართლებლად მოკვლის უფლებას აძლევდა, აქ დემოკრატიაზე საუბარი ზედმეტია. ყველაზე პარადოქსური ის ფაქტია, რომ დაახლოებით 2500 წლის წინ სპარტელებმა გააანალიზეს, რომ საზოგადოების ნორმალურად განვითარებისთვის აუცილებელი იყო ძალაუფლებას ერთი ორგანოს, ან პიროვნების ხელში არ მოეყარა

თავი, მაგრამ ვერ გაიაზრეს, ადამიანებისთვის (მონებისთვის) გაუსამართლებლად სასიკვდილო განაჩენის გამოტანა არ იყო ნორმალური პროცესი, ან მისაღები. სწორედ ამიტომ, სპარტას სახელმწიფოს მრავალფეროვანი და წინააღმდეგობრივი მმართველობის მოდელის კვლევა ჩვენ აუცილებლად მივიჩნიეთ.

სოლონის მიერ გატარებული რეფორმების შემდეგ პერიკლემ ქონებრივი ცენზი გააუქმა, სახელმწიფო სამსახურისთვის ჯამაგირი (დიეტა) დააწესა და ამით სახელმწიფო მართვა-გამგეობაში უღარიბესი ფენებიც ჩააბა; გააფართოვა სახალხო კრების (ეკლესია) უმაღლესი საკანონმდებლო უფლებანი; მანამდე არსებული ღია ხმის მიცემის (ქეიროტონია) გვერდით საარჩევნო ფორმად კენჭისყრა შემოიღო; თეატრში სანახაობებზე დასასწრებად ღარიბთათვის დააწესა სახელმწიფო ხაზინიდან ფულის გაცემა (თეორიკონი); სანახაობებისა და მისტერიების ხარჯები მდიდარ მოქალაქეებს დააკისრა (ლიტურგია); უმიწაწყლო გლეხობას საგანგებოდ გამოყოფილ მიწებზე (კლერუქია) ასახლებდა; პერიკლეს დროინდელ ათენს „საბერძნეთს საბერძნეთში“ უწოდებენ.

ეს ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ათენში დემოკრატია ეტაპობრივად ფუძნდებოდა და ერთი, ან ორი მმართველის მიერ უცაბედად არ დამყარებულა.

საბოლოოდ, ბერძნულ დემოკრატიას ალექსანდრე დიდის მმართველობა, შემდეგ რომის იმპერია და ქრისტიანობა ჩაენაცვლა, მაგრამ ევროპული ცივილიზაციის შემდგომ განვითარებაზე მან უდიდესი გავლენა იქონია, რაც იმით დამტკიცდა, რომ რენესანსის ეპოქაში კვლავ ანტიკური კულტურისა და ძველბერძნული მმართველობის ფორმის წინა პლანზე წამოწევა აუცილებელი გახდა.

კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ დემოკრატიათა თავისი კლასიკური გაგებით არსებობა შეწყვიტა ალექსანდრე დიდის მმართველობის დამყარების შემდეგ და ეს იყო ერთადერთი ეპოქა ერთადერთი მმართველობის მოდელით, როდესაც ძალაუფლებას უშუალოდ ხალხი ახორციელებდა და არა რომელიმე წარმომადგენლობითი თუ სხვა სახელმწიფო ინსტიტუტი.

ნაშრომის ძირითადი დებულებების მიხედვით გამოქვეყნებული სტატიები

1. გ. ტულუში, პერიკლეს როლი ათენური დემოკრატიის განვითარებაში, 2018 წლის 18 ივნისი, RS GLOBALგვ. 47. Vol.2
2. გ. ტულუში, თანამედროვე ბერძენი ისტორიკოსები ანტიკური დემოკრატიის შესახებ, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დოქტურანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერთა III სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, გვ. 148
3. გ. ტულუში, ათენური დემოკრატია, ჰუმანიტარულ მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში III საერთაშორისო კონფერენციის მასალები.